Mezinárodní politika

ROČNÍK XXXV
2/2011
CENA 59 Kč

Globalizace financí a mezinárodní měnové spory

Několik otázek k současnému postavení amerického dolaru

Chřadnoucí, leč stále perspektivní a smysluplné euro

Rubl ve stínu „války měn“

Rozhovor s ministrem zahraničních věcí Karlem Schwarzenbergem

Francie očima Zdeňka Müllera

9 770543 796005 20

ÚSTAV MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ PRAHA
INSTITUTE OF INTERNATIONAL RELATIONS PRAGUE

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

57 262

BEZPEČNOSTNÉ

Bezpečnostné fórum '09 : zborník príspevkov z II. medzinárodnej vedeckej konferencie v Banskej Bystrici 21. apríla 2009. – Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB, 2009. – 231 s. : mp., tab. – Bibl.-Pozn. **ISBN 978-80-8083-790-7**

57 275

BORDAČEV, Timofej Vjačeslavovič

Novyj strategičeskij sojuz : Rossija i Jevropa pered vyzovami XXI veka: vozmožnosti "bol'šoj sdelki" / Timofej Bordačev. – Moskva : Jevropa, 2009. – 298 s. – Pozn. **ISBN 978-5-9739-0176-9**

57 430

COLSCHEN, Lars

Deutsche Aussenpolitik / Lars Colschen. – Paderborn : Wilhelm Fink, 2010. – 461 s. – (Grundzüge der Politikwissenschaft). – Bibl.-Rej. **ISBN 978-3-8252-3195-8**

57 400

CZECH

The Czech and Slovenian EU presidencies in a comparative perspective / ed. Petr Drulák, Zlatko Šabič. – Dordrecht : Republic of Letters, 2010. – xi, 330 s. : tab. – Bibl.-Pozn. **ISBN 978-90-8979-0507**

57 369

ČEJKA, Marek

Rabíni naší doby : autority judaismu v náboženském a politickém dění 20. století a současnosti / Marek Čejka, Roman Kořan. – Brno : Barrister & Principal, 2010. – 301 s. : il. – Bibl.-Rej. **ISBN 978-80-87474-00-6**

57 339

DOČEKALOVÁ, Pavla

Úvod do politologie / Pavla Dočekalová, Kamil Švec. – Praha : Grada, 2010. – 263 s. – Bibl.-Pozn.-Rej. **ISBN 978-80-247-2940-4**

57 332

EASTERLY, William Russell

Břímě bílého muže : proč pomoc Západu třetímu světu selhává? / William Easterly. – Praha : Academia, 2010. – 454 s. : gr., tab. – (21. století ; sv. 7). – Pozn.-Rej. **ISBN 978-80-200-1776-5**

57 291

EICHLER, Jan

Terorismus a války v době globalizace / Jan Eichler. – 2. dopl. vyd. – Praha : Karolinum, 2010. – 397 s. : mp., tab. – Bibl.-Pozn.-Rej. **ISBN 978-80-246-1790-9**

D 57 243

ENERGETICKÁ

Energetická bezpečnost: reakce na krizi. – Praha : Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů, 2009. – 125 s. : gr., mp. – (Projekt Nadace ČEZ). – Bibl.-Pozn. **ISBN 978-80-7431-013-3**

57 267

EU

The EU and Central and Eastern Europe : successes and failures of Europeanization in politics and society / ed. Sabine Fischer, Heiko Pleines. – Stuttgart : Ibidem, 2009. – 164 s. : gr., tab. – (Changing Europe ; 6). – Pozn. **ISBN 978-3-89821-948-8**

D 57 290

EXPERIENCES

Experiences from transatlantic integration and security sector reform and implications for partner countries / ed. Róbert Ondrejcsák, Vladimír Tarasovič, Elemír Nečej. – Bratislava : Centre for European and North Atlantic Affairs, 2008. – 116 s. : gr., tab. – Bibl.-Pozn. **ISBN 978-80-970041-2-5**

57 333

FULBROOK, Mary

Dějiny moderního Německa : od roku 1918 po současnost / Mary Fulbrook. – Praha : Grada, 2010. – 304 s. : il., mp. – Rej. **ISBN 978-80-247-3104-9**

D 57 337

GRINC, Jaroslav

Právo pro politology / Jaroslav Grinc. – Praha : Grada, 2010. – 147 s. – Bibl.-Rej. **ISBN 978-80-247-2921-3**

57 246

GUZI, L'ubomír

Formovanie Ruska (Rossii) ako mnohonárodnostného štátu - jeho zahraničná politika, zabezpečenie štátnej bezpečnosti, spoločnosť : (východiská pre historicko-kulturologickú analýzu v ruskom jazyku) / L'ubomír Guzi. – Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2009. – 560 s. – (Acta Facultatis philosophicae Universitatis Prešoviensis ; Monographia 99). – Bibl.-Pozn.-Rej. **ISBN 978-80-8068-973-5**

57 336

HLOUŠEK, Vít

Politické strany : původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě / Vít Hloušek, Lubomír Kopeček. – Praha : Grada, 2010. – 310 s. : tab. – Bibl.-Pozn.-Rej. **ISBN 978-80-247-3192-6**

57 368

JANKŮ, Martin

Politické a právní základy evropských integračních seskupení / Martin Janků, Linda Janků. – Praha : C. H. Beck, 2010. – xix, 234 s. – (Beckovy mezioborové učebnice). – Bibl.-Pozn.-Rej. **ISBN 978-80-7400-323-3**

57 311

KOHUT, Andrew

Amerika proti svetu : v čom je iná a prečo ju nemajú radi / Andrew Kohut, Bruce Stokes. – Bratislava : Slovart, 2006. – 255 s. : gr., tab. – Pozn.-Příl.-Rej. **ISBN 80-8085-103-4**

57 300

KRATOCHVÍL, Petr

Constructivism and rationalism in EU external relations : the case of the European neighbourhood policy / Petr Kratochvíl, Elsa Tulmets. – Baden-Baden : Nomos, 2010. – 200 s. : tab. – Bibl.-Pozn.-Příl. **ISBN 978-3-8329-5357-7**

57 288

OCHRONA

Ochrona ludności w czasie pokoju oraz w okresie kryzysu i wojny : konferencja z okazji 61. rocznicy podpisania Konwencji Genewskich z 12 sierpnia 1949 r. o ochronie ofiar wojny / ed. Aleksandra Skrabacz. – Warszawa : Centralna Biblioteka Wojskowa, 2010. – 249 s. : gr., il., tab. – Bibl.-Pozn. **ISBN 978-83-89875-30-3**

D 57 289

ONDREJCSÁK, Róbert

Zahraničná a bezpečnostná politika Spojených štátov / Róbert Ondrejcsák. – Bratislava : Centrum pre európske a severoatlantické vzťahy, 2009. – 128 s. – Bibl.-Pozn. **ISBN 978-80-970041-3-2**

57 438

PÄNKE, Julian

Ostmitteleuropa zwischen Verwestlichung und Nationalisierung : die Neuorientierung polnischer und slowakischer Aussenpolitik zwischen 1989 und 2004 / Julian Pänke. – Baden-Baden : Nomos, 2010. – 345 s. : mp., tab. – (DGAP-Schriften zur Internationalen Politik). – Bibl.-Pozn. **ISBN 978-3-8329-5961-6**

57 433

POLLAK, Johannes

Die Energiepolitik der EU / Johannes Pollak, Samuel Schubert, Peter Slominski. – Wien : Facultas, 2010. – 235 s. : gr., mp., tab. – (Europa Kompakt). – Bibl.-Pozn. **ISBN 978-3-8252-3131-6**

56 607

PRIMAKOV, Jevgenij Maksimovič

Svět bez Ruska? : k čemu vede politická krátkozrakost / Jevgenij Primakov. – Praha : Ottovo nakladatelství, 2010. – 183 s. – Pozn. **ISBN 978-80-7360-951-1**

57 441

SUCHE

Suche nach Sicherheit in stürmischer Zeit : Tschechen, Slowaken und Deutsche im System der internationalen Beziehungen der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts / Hans Lemberg ... [et al.]. – Essen : Klartext, 2009. – 449 s. – (Veröffentlichungen zur Kultur und Geschichte im östlichen Europa ; Bd. 31 - Veröffentlichungen der Deutsch-Tschechischen und Deutsch-Slowakischen Historikerkommission ; Bd. 16). – Pozn.-Rej. **ISBN 978-3-89861-127-5**

57 245

ŠIKULA, Milan

Stratégia rozvoja slovenskej spoločnosti / Milan Šikula ... [et al.]. – Bratislava : Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied, 2010. – 695 s. : gr., mp., tab. – Bibl.-Pozn. **ISBN 978-807144-179-3**

57 403

TICHÝ, Luboš

Sovereignty and integration : paradoxes and development within Europe today / Luboš Tichý, Tomáš Dumbrovský ... [et al.]. – Prague : Charles University, 2010. – 184 s. – (Publikace Centra právní komparatistiky Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze ; 3). – Bibl.-Pozn. **ISBN 978-80-904209-6-0**

57 244

TIRUNEH, Menbere Workie

Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky : ozdravenie svetovej ekonomiky: realita alebo mýtus? / Menbere W. Tiruneh ... [et al.]. – Bratislava : Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied, 2010. – 312 s. : gr., tab. – Bibl.-Pozn. **ISBN 978-80-7144-178-6**

57 322

VILÍMEK, Tomáš

Solidarita napříč hranicemi : opozice v ČSSR a NDR po roce 1968 / Tomáš Vilímek. – Praha : Vyšehrad, 2010. – 383 s. : il. – (Moderní dějiny). – Bibl.-Rej. **ISBN 978-80-7429-030-5**

De 57 260

VOLNER, Štefan

Klasická a nová geopolitika / Štefan Volner. – Zvolen : Bratia Sabovci, 2007. – 160 s. : gr. – Bibl.-Pozn. **ISBN 978-80-89241-13-2**

57 401

ZIMMERMANN, Volker

Eine Sozialistische Freundschaft im Wandel : die Beziehungen zwischen der SBZ/DDR und der Tschechoslowakei (1945–1969) / Volker Zimmermann. – Essen : Klartext, 2010. – 639 s. : tab. – (Veröffentlichungen zur Kultur und Geschichte im östlichen Europa ; Bd. 34). – Bibl.-Pozn.-Rej. **ISBN 978-3-8375-0296-1**

Světozor • 1
Luboš Palata | Orbán, dáreček Nové Evropy • 2
Pojednání o významu peněz | -zz- • 3

Válka měn

Jiří Fárek | Globalizace financí a mezinárodní měnové spory • 4
Petr Zahradník | Chřadnoucí, leč stále perspektivní a smysluplné euro • 8
Martin Mandel | Několik otázek k současnému postavení amerického dolaru • 10
Karel Svoboda | Rubl ve stínu „války měn“ • 14
Jiří Čáslavka, Ivan Lukáš | Měnový a finanční nepořádek, ohrožená globalizace a co s tím vším má Čimerika • 17

Rozhovor

Karel Schwarzenberg | „Je velice dobré, že mnohokrát pohřbívaná Visegrádská čtyřka se projevuje jako výrazný faktor“ • 19

Za Jiřím Dienstbierem

Petr Drulák | Nenapravitelný optimista • 22

Ekonomický obzor

Jaroslav Foltýn | Indie a Mexiko: rub a líc řešení jednoho problému • 24

Zeměmi světa

Ondřej Beránek | Jak reformní jsou reformy v Saúdské Arábii? • 26
Pavel Kotrbáček | Pákistán: Přežije pákistánská vláda? • 29

Francie očima Zdeňka Müllera

Renesance iluzí • 32

Kdo je Laurent Gbagbo

Vilém Řehák | Prezident s vrabcem v hrsti • 33

Recenze

Zdeněk Veselý | Diplomacie v praxi • 35

Poslední strana

Foto na titulní straně

Samrang Pring, Globe Media/Reuters

Tiráž

Ročník XXXV • **Vydává:** Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i. • **Šéfredaktor:** Robert Schuster • **Úvodníky, komentáře:** Zdeněk Zbořil • **Odpovědná redaktorka:** Milena Strejčková • **Grafický návrh:** Jakub Tayari • **Distribuce:** Dagmar Červinková • **Redakční rada:** Veronika Bílková (předsedkyně), Vojtěch Belling, Miloš Calda, Jiří Fárek, Ondřej Horký, Jiří Kuděla, Kristina Larischová, Jaroslav Olša jr., Pavel Pšeja, Michael Romancov, Jiří Schneider, Jiří Štěpanovský, Zuzana Trávníčková, Tomáš Weiss • **Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.**

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1 • **telefon** 251 108 151, 251 108 114, 251 108 107 • **e-mailová adresa** umvedo@iir.cz • **Objednávky a předplatné přijímá** administrace redakce. **Vychází** měsíčně. **Cena výtisku** 59 Kč. **Předplatné na rok činí** 590 Kč, **ve Slovenské republice** 29,28 €. **Registrováno** MK ČR E 5210.

Tiskne Petr Dvořák – Tiskárna, Jeřábová 1302, 263 01 Dobříš. **Rozšiřuje** redakce a další distributoři v drobném prodeji. **Ve Slovenské republice rozšiřuje** L.K. Permanent, s.r.o. P.P.4., 834 14 Bratislava 34 • **telefon** +421 244 453 711 • **fax** +421 244 373 311 • **e-mailová adresa** Herslova@lkpermanent.sk • www.predplatne.cz. **Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na** www.iir.cz • Podávanie tlačoviny povolené SsRP Banská Bystrica č.j. Opč-3215/B-96 zo dňa 12. 9. 1996. ISSN 0543-7962 • INDEX 46911

15. prosinec 2010 až 15. leden 2011

Světozor

15. 12. Ukrajinská generální prokuratura začala stíhat expremiérku Juliji Tymošenkovou za údajné zneužití prostředků, které její vláda získala za prodej emisních povolenek.

15. Zvláštní zpravodaj Rady Evropy Dick Marty obvinil kosovské úřady a mezinárodní organizace, že utajovaly zločiny, jichž se dopustila Kosovská osvobozenecká armáda (UCK) po odchodu srbské armády v roce 1999. Mimo jiné uvedl, že UCK unášela Srby a albánské odpůrce UCK, odebírala jim tělesné orgány a pak je vraždila.

16. Představitelé zemí EU se na summitu v Bruselu shodli na změně textu Lisabonské smlouvy. Německo prosadilo, že krizová pomoc bude poskytnuta jen v nejvyšší nouzi. Česká republika změnu podpořila.

16. Stanice CNN s odvoláním na irácké úřady uvedla, že al-Káida chystá teroristické útoky ve Spojených státech a v Evropě během Vánoc.

20. Poslanci maďarského parlamentu schválili kontroverzní mediální zákon. Na základě zákona mohou dostat média za tzv. „nevyvážené zpravodajství“ pokutu až 200 lionů forintů (20 milionů Kč), vznikl i nový úřad pro dohled nad médii, který je zcela pod kontrolu vládní strany FIDESZ.

22. Senát Kongresu Spojených států ratifikoval novou odzbrojovací smlouvu mezi USA a Ruskem START. Smlouvu podpořilo 71 amerických senátorů, 26 bylo proti, přičemž pro ratifikaci dokumentu bylo zapotřebí 67 ze 100 hlasů. K demokratickým senátorům se připojila i část republikánů.

23. Evropská komise odmítla výzvu několika členských zemí, aby urychleně připravila celoevropský zákaz popírání zločinů komunismu. Zdůvodnila to tím, že pro danou iniciativu nejsou v současnosti potřebné podmínky.

24. V nizozemském Rotterdamu bylo zatčeno dvanáct islamistů podezřelých, že se chystali provést teroristický útok.

27. Izraelský premiér Benjamin Netanjahu prohlásil, že Izrael se neomluví Turecku za květnový útok izraelských komand na flotilu s humanitární pomocí Gaze, při němž zemřelo devět Turků.

30. Dalších šest let vězení vyměřil moskevský soud exšéfovi Jukosu Michailu Chodorkovskému. Žaloba ho vinila z krádeže 218 milionů tun ropy. Proces vyvolal ostrou reakci USA, které varovaly, že rozsudek může ohrozit vstup Ruska do WTO.

1. 1. 2011. Maďarsko převzalo od Belgie půlroční předsednictví Evropské unii. Začátek předsednictví provázejí spory. EK začala vyšetřovat, zda daně zavedené v Maďarsku (vyšší zdanění bankovních, maloobchodních, energetických a telekomunikačních firem) nejsou v rozporu s právem EU. Spory jsou také kolem nového mediálního zákona.

1. Rusko a Čína otevřely nový ropovod ze Sibiře do čínského Ta-čchingu. Doposud se ropa vozila po železnici.

1. První brazilská prezidentka Dilma Rouseffová se ujala úřadu.

2. Nejméně 21 lidí zahynulo a na 90 bylo zraněno při výbuchu bomby po půlnoční mši před koptským kostelem v Alexandrii. Po incidentu došlo ke střetům mezi muslimy a křesťany. Z útoku je podezřelá odnož al-Káidy.

3. Maďaři žijící mimo území Maďarska mohou zažádat o dvojí občanství. Nový maďarský zákon kritizuje především Slovensko.

4. Teherán pozval diplomaty zemí EU a několika velmocí i nezúčastněných na prohlídku íránských jaderných zařízení.

5. Poprvé zasedal americký Kongres, v němž republikáni v listopadových volbách získali většinu. Demokratka Nancy Pelosiová předala funkci šéfky Sněmovny republikánovi Johnu Boehnerovi.

5. Maďarský premiér Viktor Orbán poprvé připustil, že tolik kritizovaný mediální zákon se může dočkat určitých změn, bude-li to Evropská komise vyžadovat.

7. Evropská unie se rozhodla obnovit sankce proti Minsku. Rozhodlo o tom zasedání Výboru pro politiku a bezpečnost.

8. V arizonském Tusconu postřelil dvaadvacetiletý útočník demokratickou kongresmanku Gabrielle Giffordsovou při jejím mítinku s voliči. Na místě zabil šest lidí a další zranil. Politička utrpěla průstřel mozku a je v kritickém stavu.

9. V Súdánu bylo zahájeno týdenní referendum, v němž voliči-obyvatelé jižních provincií budou rozhodovat o samostatnosti autonomie.

9. Americký ministr obrany Robert Gates oznámil, že vojenský rozpočet Spojených států v příštích pěti letech klesne o 78 miliard dolarů a Pentagon propustí až 47 tisíc vojáků.

0. Šéf izraelské tajné služby Mossad Meir Dagan prohlásil na tiskové konferenci před svým odchodem z funkce, že Írán nesestrojí atomovou bombu dříve než v roce 2015.

11. Americký ministr obrany Robert Gates navštívil velín čínských jaderných sil, který by řídil případný jaderný úder na USA.

12. Rusko předalo Polsku závěrečnou zprávu ruských expertů týkající se letecké nehody polského vládního speciálu Tu-154, při níž loni v dubnu zahynul polský prezident Lech Kaczyński a dalších 95 lidí na palubě. Podle zprávy zavinil nehodu chybný postup posádky.

13. Polská strana považuje závěrečný dokument o katastrofě vládního letounu za neúplný.

13. Italský ústavní soud omezil rozsah zákona, který zajišťuje trestní imunitu nejvyšším státním činitelům včetně premiéra Silvia Berlusconiho.

14. Ruská Státní duma připojila dodatek ke smlouvě START, podle něhož je možné ustoupit od smlouvy, pokud by americká protiraketová obrana ohrožovala ruské bezpečnostní zájmy.

15. V čele francouzské Národní fronty vystřídala Jeana-Marie Le Pena jeho dcera Marine.

Česko a svět

18. 12. Česko odmítlo snahy o omezení unijního rozpočtu na léta 2014–2020. Za iniciátora návrhu je označována Velká Británie, kterou podporují i jiní tzv. čistí plátci.

19.–20. Bavorský premiér Horst Seehofer navštívil poprvé od konce druhé světové války oficiálně Českou republiku na pozvání premiéra Petra Nečase.

21. Německá média komentovala první oficiální návštěvu bavorského premiéra v České republice. Představitel sudetských Němců Bernd Posselt, který se návštěvy zúčastnil, ocenil, že „zpracování minulosti dostalo nový rozměr občanskými projekty".

5. 1. 2011. Nově jmenovaný velvyslanec Spojených států amerických v České republice získal agrément, tj. souhlas české strany. Nastoupit do úřadu by měl do dvou týdnů.

8. Ve věku 73 let zemřel senátor za ČSSD a první polistopadový ministr zahraničních věcí Jiří Dienstbier.

Glosa

Orbán, dáreček Nové Evropy

Luboš Palata

Když se před sedmi lety rozšiřovala Unie, kladl si mnohý občan západní Evropy otázku, co rozšíření o Novou Evropu Unii přinese. A mnozí říkali, že nic dobrého. Peníze to totiž rozhodně nebyly. Všechny postkomunistické členské země Unie patří do kategorie těch, které si z unijní poklady berou více, než tam dávají. Alespoň my ve střední Evropě jsme si mysleli, že přinášíme do Evropské unie jakousi vyšší vnímavost k hodnotám svobody, demokracie, lidských práv. V některých ohledech tomu skutečně tak bylo, vůči porušování lidských práv v zemích jako Čína, Kuba, Severní Korea, nebo Rusko jsme skutečně prosazovali tu méně cynickou formu diplomacie. Ne vždy a ne všechny země, ale většinou ano.

Naše mladé demokracie se přes všechny nedokonalosti, vysokou míru korupce a nízkou úroveň právního státu zdály být na dobré cestě k tomu, aby možná dříve než naše ekonomiky doběhly západoevropské vzory. Obavy z toho, jak moc jsou naše společnosti stále ještě prolezlé komunistickým totalitním morem, se ukázaly být větší než realita.

Pak ale přišlo Maďarsko. Země, v níž na podzim roku 2007 nikoli náhodou došlo k největším protivládním nepokojům ve střední Evropě od převratů na konci osmdesátých let. Nepokoje předznamenaly zhroucení celého dosavadního demokratického pluralitního systému. Dvě strany, které ve volebních heslech hlásaly likvidaci dosavadní podoby parlamentní demokracie, Fidesz Viktora Orbána a neonacistický Jobbik, získaly ve volbách přes 80 procent hlasů. Sám Fidesz dvoutřetinovou ústavní většinu v parlamentu. Už na jaře minulého roku ohlásil Orbán revoluční změnu pluralitního politického systému a od té doby rychlým tempem mění maďarskou demokracii v systém vlády jedné strany.

Pro Evropu, jíž navíc Maďarsko nyní předsedá, to představuje dvojí nebezpečí. Pokud Orbán uspěje a Unie nedokáže v Maďarsku udržet funkční pluralitní politický systém, přestane být EU společenstvím demokratických zemí. Pokud Orbán neuspěje, je v záloze Jobbik, nejsilnější zcela otevřeně neonacistická strana v Evropě.

Jako proroci se pak budou moci cítit ti Západoevropané, kteří varovali před rozšířením Evropské unie. A je vcelku jedno, že za průšvihem jménem Maďarsko nestojí bývalí komunisté, ale jeden z bývalých disidentů, od nichž to nikdo nečekal.

Luboš Palata je redaktorem Lidových novin.

Pojednání o významu peněz

Snad není v době celoevropského šetření nevhodné připomenout si, že i sir Humphrey v Jistě pane ministře! říká, že *...trocha odříkání nejspíš vyřeší naše problémy - jako vždycky.* A také vzpomenout, že francouzský matematik a přírodovědec Nicole Oresme, kritik astrologie uvažující ale o existenci jiných světů, píšící o možné rotaci Země, snažící se matematickými formulemi popsat pohyb, a který se pohyboval na hranici mezi reálným a fantaskním, napsal také *Traictie de la Première Invention des Monnaies* (Pojednání o původu peněz). To bylo v roce 1360 a jeho čtenáři, a svými úvahami na něj i na jeho předchůdce navazující studenti politiky, se na jeho pojednání odvolávali při odůvodňování toho, proč využívat drahé kovy jako substrátu pro ražbu *monnaies*, jak dovoz zlata, stříbra a dnes třeba diamantů znehodnotí peníze na evropském trhu více než monopolní praktiky vládců, nebo si kladli otázku, proč horší mince vytlačuje lepší.

Oresme nebyl v Evropě první ani poslední, kdo o penězích a zboží, nebo o penězích jako zboží, přemýšlel v politickém a kulturním kontextu, už v evropském starověku pojmenovaném jako *oikonomikos.* Již tehdy se mluvilo o majetku jako věci užitečné a prodejné za *spravedlivou cenu* (iustum pretium) a již tehdy se uvažovalo o významu a způsobech spoření.

Také etická koncepce tvorby cen a zacházení penězi je starobylá a opakovaně oživovaná. Odkazy na ni můžeme najít u Tomáše Akvinského, když odmítá úrok jako *peníze z peněz*, s odůvodněním, že jde o cenu času, který patří Bohu. Rozlišování mezi užitnou a směnnou hodnotou je také od této doby kritériem hospodaření ze zákona, které je třeba odůvodňovat bohulibými cíli. To znamená nehromadit nadbytečné bohatství a jako bezbožnou, neboli *nekřesťanskou*, odsoudit lichvu. Půjčka je sice možná, ale bezúročná, a předpokládá se, že bude odměněna jen vděčností.

Ve vrcholném evropském středověku jsou peníze chápány jako univerzální zboží, které slouží k vyjádření hodnoty ostatního zboží. Později, bez ohledu na to, zda se jedná o měď, stříbro, zlato, papírové nebo úvěrové peníze, si peníze zachovávají tradiční funkce, kterými jsou vyjadřování nějaké hodnoty, a proto jsou prostředkem směny (oběživem nebo platidlem) a mohou být prostředkem úspor nebo akumulace.

Od fyziokratů a merkantilistů až ke vzniku ekonomie jako samostatné vědy se při uvažování o funkci peněz, ať již materiální, nebo morální, významní evropští ekonomové opakovaně vracejí ke všem možným politickým atributům používání peněz a od dob Adama Smithe a Davida Ricarda sledujeme opakované až v pradávné historii nalezené zkoumání vztahu *zboží za zboží* nebo *zboží-peníze-zboží*, či *peníze-zboží-peníze* a konečně *peníze-peníze* i ve smyslu politickém.

Friedrich A. von Hayek (1899–1992), ovlivněn *Socialismem* Ludwiga von Misese, se kterým se setkal v Institutu pro výzkum obchodních cyklů, napíše, ještě před vydáním své populárnější Cesty do otroctví (1944), také práci *Teorie o penězích a hospodářském cyklu,* ve které konstatuje, že užitečnost peněz je dána užitečností statků a peníze jsou pak univerzální zásobou statků. A protože význam peněz není jen *informační*, ale i *motivační,* musíme se ve vztahu hospodářský cyklus–peníze zabývat mj. nejen významem dělby práce a cenovým systémem, ale i problémem centrálního, ale volného bankovnictví, volnou emisí peněz nebo úvěrovou expanzí bankovního sektoru světové ekonomiky atd.

Zredukujeme-li si současný život nejrůznějších národů a etnik, obyvatel regionů, světových megapolis, ale i sídlišť, která se těžko hledají na mapách, na modus zacházení penězi, zjistíme, že podobně jako v jakékoli dávné minulosti se vlastně toho příliš nezměnilo. Samozřejmě je dnes vztah občana ke kousku zlata nebo stříbra zprostředkováván čipem, ale návštěva bankovního domu střadatelem nebo žadatelem o poskytnutí půjčky je ale stále stejným dobrodružstvím jako ve středověku. A obava, že jednotlivec na toto setkání se systémem může doplatit uvržením do bídy, třeba proto, že *čas, který patří Bohu*, někdo zcizil i nejvyšší autoritě, je stejná jako kdykoli v minulosti.

Protože je Mezinárodní politika měsíčníkem, který informuje o mezinárodněpolitických událostech, zajímá nás, zda také současné dění je možné převést na uvažování o významu peněz.

Historické studie o dobách válek a míru se bez tohoto přístupu nikdy neobešly. Ne vždy byly natolik populární, aby třeba popis chování světoznámých bank v letech druhé světové války od New Yorku přes Londýn až po Berlín, které společnou a nerozdílnou rukou participovaly na smrti a utrpení stamilionů obětí ještě několik dnů před uzavřením příměří, se stal bestselerem. Stejně jako historické práce o tom, kdo a jak bohatl na vývozu kulturního bohatství z Ruska po bolševické revoluci, a které bankovní domy vznikaly a rozvíjely se díky obdobným transakcím třeba ve Švýcarsku.

Historie i politologie si v letech studené války pomáhaly sváděním viny za zneužívání peněz na vojensko-průmyslový komplex, ale i ten jen materiálně a morálně využíval peněz ku svému prospěchu obvyklými způsoby. Obrovská vzdálenost mezi penězi viditelnými a neviditelnými, jejichž tajemství provází éru globalizace, se dnes, v době, kterou označujeme mj. jako finanční krizi, zdá být vyplňována zkoumáním toho, jak se chovají dvě země, které v jednom článku tohoto čísla MP, v odkazu na Neila Fergussona (a na jeho práci *Vzestup peněz*), nazývají jeho autoři *Čimerikou*. A Jiří Fárek píše o *vypjaté konkurenci* uvnitř finančního sektoru a jen mírněji tím vyjadřuje obavu z měnového a finančního nepořádku.

To vše nic nemění na konstatování, že s penězi, ať již mají jakoukoli fyzickou či nadfyzickou podobu, se stále ještě učíme žít, a také, že jich není nikdy dost a pokud ano, rychle se utratí, jak se zpívá v jednom českém dobovém kupletu.

-zz-

Globalizace financí a mezinárodní měnové spory

Jiří Fárek

Pro dosavadní vývoj světového hospodářství je příznačné prohlubování finanční otevřenosti ekonomik, která zjevně přesahuje úroveň mezinárodní integrace dalších složek ekonomické aktivity. Prosazuje se sjednocování kapitálových trhů a intenzifikace vzájemného provázání kapitálu, měnových kurzů a úroků, jakož i akcelerace přeshraničního investování s budováním globálních produkčních a dodavatelských řetězců a růstem závislosti na mezinárodním obchodu. Probíhá i zesilování interakcí obchodních a finančních aspektů globalizace s dopadem na propukání hospodářských krizí, které začínaly jako finanční a většinou přerůstaly do komplexně ekonomické podoby. Specifickým rizikovým faktorem se jeví vypjatá konkurence ve finančním sektoru provázená nejrůznějšími inovovanými transakcemi, mnohdy ukvapenou liberalizací pohybů krátkodobého kapitálu a celkově uvolněnou atmosférou bankovního úvěrování.

Dříve nezaznamenané výzvy pro globalizované světové hospodářství přinesla finanční a následně i hospodářská krize let 2008–2009, jejíž spouštěcí mechanismus sice primárně spočíval v bankovním sektoru USA, avšak klíčovým faktorem zjevně byla dlouhodobá mezinárodně platební nerovnováha, respektive mezi sklonem ke spoření a k investování různých zemí. Zvláště pak setrvalé vnější deficity řady rozvinutých ekonomik, jejichž zrcadlovým odrazem byl čistý příliv zahraničního kapitálu. Schodky mohly být financovány z poměrně snadno dostupných zdrojů přebytkových ekonomik, k nimž se řadily exportně úspěšné země jako Čína a vývozci některých komodit, zejména ropy.

Pro Čínu a některé další asijské ekonomiky bylo příznačné jednak udržování kompetitivních měnových kurzů a jednak tradičně skromná spotřeba. Výsledkem bylo disproporčně masivní hromadění devizových rezerv v zahraničních měnách (převážně dolarové denominace). Nákupy zahraničních dluhopisů (zejména US Treasury), spolu s udržováním poměrně nízkých úroků, pomáhaly financovat levné úvěry v USA i v Evropě a usnadňovaly nákupní rozmach zájemců o hypotéky a spotřebitelů. Připomenout lze i silnou investiční aktivitu řady západních bank v oblasti tzv. sekuritizovaných aktiv a toxických finančních instrumentů.

Souvislosti finanční krize a globalizace spočívají v otevření stále širšího prostoru pro obchodování s cennými papíry, pro rozprostírání rizik mezi množství investorů z různých zemí, ale i pro spekulace a komolení tržních mechanismů. V zásadě jde o to, že globální propojování vedlo k rychlé a hluboké integraci ekonomik velice odlišných. Rychle rostoucí rozvojové země s nerozvinutými finančními systémy exportovaly své úspory do vyspělých ekonomik k jakémusi „přebalení“ a k následnému reexportu ve formě finančních produktů a nástrojů, vesměs dynamicky inovovaných.

V zásadě lze identifikovat rozpor mezi relativně nízkou úrovní globální dohlédací koordinace i komunikace a globální propojeností trhů. Volný mezinárodní pohyb kapitálu usnadňoval transfery úspor z rozvojového světa, a zejména růst devizových rezerv exportně úspěšných ekonomik podporovaný kurzovou politikou. Nástup finanční krize pak demonstroval existenci značných rezerv i mezer legislativních pravidel a nepřipravenost regulačních orgánů na systémově konzistentní vnější makroekonomickou spolupráci.

Úskalí globálního měnového systému

Bez ohledu na regionální integrace a prosazování nových hospodářských center se ukázalo, že globální ekonomika není až tak pevně ukotvena. Svědčí o tom stávající globální ekonomická nerovnováha a její implikace pro mezinárodní měnový systém. Nad způsobem řešení se vznáší otazník. K možnostem přebytkových zemí patří jednak stimulace domácí poptávky a jednak přechod na měnový režim, který méně přispívá tvorbě obchodních přebyt-

ků a hromadění devizových rezerv. Jinak řečeno, jde o jakési posílení finanční globalizace přes více či méně pružné kurzové systémy, které by mohly napomoci k řešení problému ekonomických deficitů jedněch a přebytků jiných zemí a také preventivně omezovat prostor pro protekcionismus v mezinárodních ekonomických vztazích.

V souvislosti s působností mezinárodního měnového systému vystupují do popředí zejména následující aktuální výzvy či úzká místa.

Za prvé, *určitá neukotvenost systému, zvláště v kontrastu s dřívější vazbou na zlato*. Stávající měnové uspořádání (tzv. Bretton-Woods 2 z roku 1971) v sobě obsahuje rozmanité devizové režimy i různorodé kontroly kapitálových toků s vestavěným potenciálem vyhrocování konfliktů mezi národní a mezinárodní měnou. K ovlivňování či řízení globální likvidity jsou využívány národní nebo regionální měny, a to při výsadním postavení hospodářsky vyspělých států a praktickém vyřazení měn rozvojových zemí. Ty se navzdory růstu své ekonomické síly a váhy dosud nestávají aktivními účastníky měnového dění a v pozici „diváků" neoplývají zájmem či motivací propojovat své hospodářské politiky s potřebou stability globálního systému.

Za druhé, *dominantní postavení amerického dolaru (USD) jako klíčové rezervní měny*. Spojené státy se sice podílejí pouze necelou čtvrtinou na celosvětovém HDP, avšak mezinárodní obchod je v převažující míře realizován v dolarech (cca 85 procent) a ty tvoří až dvě třetiny (65 procent) světových měnových rezerv (asi 20 procent připadá na euro a zbytek převážně na britské libry a japonské jeny). Přitažlivost i výlučnost dolaru spočívá – kromě ohledů politických – především na tom, že je podpírán světově nejlikvidnějšími kapitálovými trhy a spíše vydrží případné útoky spekulantů než jiné národní měny. Navíc existující alternativy k dolaru nejsou příliš atraktivní, k čemuž přispívají i probíhající diskuse o budoucnosti eura. V souvislosti s globální úlohou USD se k aktuálním problémům řadí dopady poklesu jeho hodnoty na cenu komodit a na stabilitu finančních trhů. Pokud by odezva ostatních zemí spočívala také v oslabování měn, kurzové soupeření by výrazně zhoršovalo podnikatelské podmínky a rizika ve světovém obchodu.

Za třetí, *akumulace obrovských objemů devizových rezerv v řadě ekonomik, převážně rozvojového světa*. Suma globálních rezerv stoupla z 1,3 bilionu USD, což představovalo pět procent světového HDP v roce1995 na 8,4 bilionu, respektive 14 procent HDP v roce 2010. Z této částky připadaly (podle MMF) dvě třetiny na rozvíjející se trhy, což ve svém důsledku vede k tomu, že chudé země rozvojového světa na jedné straně zanedbávají své vnitřní investiční potřeby a na druhé straně levně půjčují některým západním zemím, zejména Spojeným státům.

Zjevná je absence vyrovnávajícího mechanismu, který by podněcoval nápravné korekce u zemí s mezinárodně platebními přebytky a bránil transformaci těchto přebytků do kumulování devizových rezerv, a čelil tak tlaku na setrvalé prohlubování světové ekonomické nerovnováhy. Zjednodušeně řečeno, dosavadní měnový systém v zásadě umožňoval krajní nárůst platebních deficitů i přebytků některých zemí a svým způsobem spolupůsobil při vzniku poruch ve světovém hospodářství.

Za čtvrté, *opakující se výskyt finančních krizí, ať již regionálních, anebo celosvětové povahy*, jako tomu bylo v nedávných letech. Tyto krize souvisejí jednak s celosvětovým snižováním úrokových měn a následnou spotřebou „na dluh" a jednak s velkým objemem, rozmanitostí i těkavostí přeshraničních pohybů kapitálu. Jeho příliv do země sice podporuje domácí poptávku, avšak samotný rozsah globálních toků ve vztahu k poměrně malým finančním trhům jednotlivých ekonomik rozšiřuje potenciál hospodářských výkyvů či poruch, ať již jde o rizika inflace, bublinových efektů (nemovitosti, finanční aktiva apod.), nadměrné měnové apreciace, jakož i rizika spjatá s náhlým přerušením toků kapitálu a s destabilizací finančního prostředí.

Za páté, *možnost měnových manipulací, respektive zásahů centrálních bank směřujících buď k oslabování národní měny, anebo k prevenci jejího posilování s cílem získávat konkurenční zahraničněobchodní výhody*. Realizace takovýchto kroků v dnešním světě si svou intenzitou vysloužila dokonce termín „měnové války", případně i války obchodní. Manipulace s měnovými kurzy má zjevnou vazbu na redistribuci produkce a důchodů ve světovém hospodářství. Úspěšné udržování podhodnoceného kurzu měny zlevňuje domácí zboží pro zahraniční odběratele, podněcuje vývozy, a tím i příliv peněžních zdrojů ze zahraničí, což zpravidla podporuje vnitřní poptávku a investice.

Měnové pnutí a protiklady čínské měny

Zvlášť diskutovaným tématem je dnes postavení a úloha Číny v mezinárodním měnovém uspořádání. Důvody jsou nasnadě. Svou měnu s názvem renminbi či jüan (RMB) váže na americký dolar a díky svému ekonomickému rozmachu zaujala postavení nejvlivnější rozvojové země. Podle WTO se v roce 2009 dostala do čela pořadí největších světových vývozců zpracovatelské produkce (s podílem 9,6 procenta před Německo s 9 procenty a Spojené státy s 8,5 procenta). Dociluje velkých zahraničněobchodních přebytků a nahromadila obrovský objem měnových, převážně dolarových rezerv.

Čína je od roku 2008 největším věřitelem Spojených států, koncem roku 2010 vlastnila americké vládní dluhopisy (US Treasury) v hodnotě přes 800 miliard dolarů a celkově zhruba 2 biliony v dolarech

Zdroje

- Cookson, R. – Dyer, G.: Yuan direction (Analysis). Financial Times, December 14, 2010
- Fárek, J.: Globalizace a deglobalizace světového hospodářství. Mezinárodní politika 9/2009
- Ghosh, A. R. – Ostry, J. D.: Choosing an Exchange Rate Regime. Finance and Development, December 2009
- How to grow – A special report on the world ekonomy. he Economist, October 9, 2010
- The global monetary system (Briefing). The Economist, November 6, 2010
- World Economic Outlook. Washington, IMF, October 2010

denominovaných měnových rezerv. Jenom za poslední čtvrtletí minulého roku stouply devizové rezervy o rekordních 199 mld. USD na celkový úhrn 2,85 bilionu dolarů. Odvrácenou stranou jsou kritické výtky, že Čína ovládla světový export s přispěním podhodnoceného kurzu RMB (podle odhadů o cca 20–40 procent vůči dolaru), vytlačuje tradiční vývozce ze světového trhu a spolupodílí se na vzniku a prohlubování globální ekonomické nerovnováhy.

Naproti tomu některé velké země rozvojového světa, spolu s Čínou, vytýkají západním ekonomikám, že jejich centrální banky udržují úroky na příliš nízké úrovni. To pak vede ke snaze investorů hledat pro kapitál lepší ziskové uplatnění v zahraničí, zejména v dynamičtěji se rozvíjejících zemích. Příliv peněz potom zesiluje tlak na zhodnocování místních měn s nepříznivými dopady na exportní konkurenceschopnost. Tyto výhrady ještě zesílily, když americký Fed zveřejnil záměr (2010) takzvaného kvantitativního uvolňování, respektive do poloviny roku 2011 napumpovat do oběhu v ekonomice dodatečných 600 miliard dolarů cestou nákupu domácích dluhopisů. Zjevným smyslem tohoto kroku je podpořit růst ekonomiky, přirozeně s přispěním poklesu jednak základních úrokových sazeb na kapitálovém trhu a jednak hodnoty samotného dolaru, které by mělo snížit chronické deficity obchodní a platební bilance.

Zatím plně nezodpovězenou otázkou je stupeň zájmu Číny na internacionalizaci své měny, což by nepochybně odpovídalo její setrvale stoupající hospodářské síle, a také na realizaci k tomu směřujících hospodářsko-politických opatření. V rovině úvah lze poznamenat, že dosavadní růstový model Číny byl založen na vysoké míře domácích úspor, na expanzi exportu, na poměrně nízké vnitřní a vysoké poptávce vnější a na podhodnoceném měnovém kurzu. Udržování vazby renminbi na dolar stimulovalo vývozy, aniž docházelo ke zlevňování dovozů. Čína sice v průběhu krize let 2008–2009 realizovala dílčí kroky ke zvyšování domácí spotřeby (fiskální stimuly, vládní výdaje, úvěry), ale míra úspor zůstávala i nadále vysoká (životní styl, sociální sítě a další faktory) a růst vnitřní poptávky jen skromný.

K nápravě by zjevně napomohla významnější apreciace čínské měny než o uváděných 2,5 procenta vůči USD, k němuž mělo dojít v roce 2010. Jednak k přesměrování poptávky ze zpracovatelského průmyslu ke službám a k oslabování inflačních tlaků v Číně a jednak k odstraňování vnějších poruch a globální nerovnováhy. Žádoucí se ovšem jeví i mírně sestupná stabilizace kurzu dolaru vůči ostatním měnám, aby se americké zboží stalo v zahraničí atraktivnějším a usnadnila se substituce dovozů za místní produkci a služby.

Kurz čínské měny je dosud centrálně určován s jen malou tolerancí výkyvů vůči dolaru a oběh cizích měn i toky kapitálu podléhají kontrolám. Na jedné straně se prosazují určité stabilizující momenty (například prevence přílivu spekulativního kapitálu a kurzové volatility), na druhé straně však i překážky širšímu uplatnění renminbi jako mezinárodní měny. Z predikčního hlediska lze však považovat za významná některá nejnovější opatření čínských orgánů. Zvláště pak změna, která umožnila zahraničním komerčním i centrálním bankám investovat na čínském mezibankovním dluhopisovém trhu, což lze interpretovat i jako souhlas, anebo poskytnutí důvodu k přiřazení renminbi k mezinárodně obchodovaným měnám. Jde ovšem o první kroky, nicméně držbu čínské měny již deklarovala například centrální banka Malajsie.

Neméně zajímavé jsou rovněž v čínské měně denominované emise dluhopisů některých transnacionálních korporací a bank. K novějším příkladům z listopadu 2010 se řadí Carterpillar, který v Hongkongu prodal obligace za 1 miliardu (150 mil. USD), anebo ruská banka VTB Bank, která s manažerskou spoluprací britské HSBC vydala tříleté dluhopisy také v hodnotě 1 mld. RMB. Vedle náznaku těsnější finanční spolupráce mezi Čínou a Ruskem nasvědčují takovéto emise (spolu s limitovanou liberalizací využívání renminbi v Hongkongu) záměru nebránit či přímo podněcovat širší mezinárodní uplatnění čínské měny při současném

Značný potenciál poruch či otřesů světového hospodářství – a v této souvislosti i prostor pro aktivitu MMF – je spatřován v globální makroekonomické nerovnováze. Její viditelnou stránkou jsou obrovské deficity státního rozpočtu a běžného účtu platební bilance USA a tomu odpovídající zahraničněobchodní přebytky a velké devizové rezervy řady dalších zemí, ať již jde o vývozce ropy, anebo o úspěšné asijské ekonomiky.

zmírňování závislosti na americkém dolaru. Jde ovšem o dlouhodobější proces, než by se takzvaný „redback“ (někdy používaný pro vymezení vůči dolarovému pojmu greenback) mohl stát hlavní měnou v Asii, anebo významnou součástí rezerv světových centrálních bank. Predikční výhled by s tím však zřejmě měl počítat.

Přístupy k obnově vnější rovnováhy

Překonání vleklé globální nerovnováhy je bezpochyby na pořadu dne, stejně tak ovšem i řešení problému potřebných reforem. Východiskem může být teze, že dlouhodobé řešení předpokládá odklon od modelu, v němž chudší, byť i poměrně rychle rostoucí země financují běžnou spotřebu v rozvinutých ekonomikách výměnou za přísliby či budoucí nároky na jejich produkci. Nejde přitom jen o oživení růstové dynamiky s návratem k předcházejícím trendům a k opětnému krizovému vzedmutí. Svět dnes stojí před problémem přesměrování zdrojů růstu od spotřeby v deficitních ke spotřebě či poptávce v zemích přebytkových. Stávající povaha krajní nerovnováhy zjevně vyžaduje globálně koordinované odezvy, ať již jde o měnovou oblast, reformu i zdrojové posílení relevantních mezinárodních institucí, řízení rizik, jakož i odpovědnost za chod a hospodaření mezinárodně působících konglomerátů.

Zvlášť aktuální je reforma mezinárodního měnového systému, jejíž konkrétní podoba ovšem závisí na konsenzu největších ekonomik. Z možných alternativ se jeví nejschůdnější dohoda o zřízení multiměnového systému, respektive rozšíření stávající zásoby rezervních měn o čínské renminbi tak, jak se bude více otevírat pro kapitálové transakce. Ve směru diverzifikace měnových rezerv je myslitelné i větší uplatnění zvláštních práv čerpání (SDR) u Mezinárodního měnového fondu (MMF). Naproti tomu eventualita vytvoření nějakého nového globálně využitelného měnově rezervního aktiva se nezdá být reálná. I když se občas vynořují i úvahy o možné „reinkarnaci“ zlatého standardu, alespoň jako mezinárodně uznávaného referenčního bodu tržního očekávání v otázkách inflace, deflace a budoucích hodnot měn.

V souvislosti s neklesající poptávkou po měnových rezervách vystupuje otázka vůbec smysluplné výše držby těchto rezerv v těch či oněch ekonomikách. Jednoznačný plošný recept by se hledal stěží, nicméně svou úlohu zde hrají, vedle finanční globalizace, předcházející zkušenosti řady zemí s překotným odlivem peněz po vypuknutí finančních krizí. Měnové autority právem spatřují v akumulaci měnových rezerv jakousi bezpečnostní pojistku, nehledě již k tomu, že příklady táhnou a nelze vyloučit ani soupeření o důvěryhodnější zásobu, podněcované i snahou o zachování nízkých kurzů národních měn a konkurenčních výhod v mezinárodním obchodu.

V obecné poloze vstupují do úvah o možnostech redukce světové poptávky po měnových rezervách následující. Za prvé, větší měnová pružnost bránící kurzovým manipulacím, bublinám cen aktiv a inflačním tlakům. Za druhé, mezinárodně akceptované i koordinované překážky či sankce zabraňující využívání devalvací k získávání konkurenčních výhod ve světovém obchodu (skupina G20 již koncem roku 2010 v Soulu deklarovala, že se k podobným krokům nebude uchylovat). Za třetí, zlepšit v krizových situacích přístup zemí k peněžním fondům mezinárodně působících institucí, jako je Mezinárodní měnový fond. Ten má dnes nezastupitelnou funkci, byť poznamenanou „nálepkou“ špatného dojmu pro země, které se až dosud k němu v nouzi obracely s žádostmi o pomoc a půjčku.

Další, nejméně nadějnou variantou jsou posléze nekoordinovaně živelné reakce jednotlivých zemí, k nimž se v posledních měsících uchylují i dosud poměrně otevřené ekonomiky (například Brazílie, Indonésie a Thajsko). K takovým krokům se řadí kontroly pohybu kapitálu s cílem snižovat objem přicházejících „horkých peněz“, respektive spekulativního kapitálu, administrativní omezování držby zahraničních finančních produktů či derivátů v bilancích místních bank a finančních institucí, různé experimenty se zaváděním „technických opatření“, inovovaných dohlédacích standardů a dalších norem. Výjimkou není ani zdaňování zisků zahraničních subjektů, k němuž například koncem roku 2010 přistoupila Jižní Korea v případě příjmů z investic do vládních obligací, kterému předcházelo výrazné zhodnocení korejského wonu vůči americkému dolaru.

Sílící toky kapitálu do zemí rozvojového světa podněcují inflační tlaky (zmínit lze v této souvislosti i krajní růst ceny zlata ke hranici 1400 dolarů za unci, anebo i návrat ropy nad 90 USD za barel), což vytváří určité dilema pro hospodářskou politiku. Čelit inflaci lze vyššími úroky, avšak ty zase lákají spekulanty a příliv peněz ze zahraničí. Kontroly pohybu kapitálu se pak sice mohou jevit schůdným opatřením, avšak je otázka, nakolik jsou účinné a zda vůbec mohou odvrátit hrozbu cenově bublinových efektů a opětného vyhrocení měnové války ve formě obchodního protekcionismu. Problém konsenzuálního postupu k obnově globální rovnováhy zjevně přetrvává.

Poznámky k soudobému postavení MMF

V souvislosti s pokrizovým vývojem světového hospodářství nabraly na intenzitě diskuse na téma soudobé úlohy, zaměření i perspektivy Mezinárodního měnového fondu. Shoda názorů se rýsuje v tom, že se přežívá dřívější soustředění na přechodné problémy platebních bilancí a zesiluje význam prevence hospodářské destabilizace, identifikace globálních rizik a varování vlád členských zemí a v neposlední řadě i působení jako celosvětového rezervního fondu a koordinátora politiky měnových kurzů. Pozitivně je přijímána nutnost úpravy způsobu hlasování, aby expandující, ale i další státy získaly výraznější vliv na rozhodování, přičemž by mělo být zejména posíleno postavení rychle rostoucích asijských zemí. Patřičná reprezentace ekonomicky sílících zemí by bezpochyby přispěla k efektivitě i k legitimnosti MMF.

Problematika členských kvót a s tím souvisejících hlasovacích oprávnění má několik zájmových dimenzí a její řešení není zdaleka přímočaré. Původně byly kvóty určovány podle složitě koncipovaného schématu, který propojoval rozměr ekonomiky, mě-

nové rezervy, otevřenost vůči zahraničí a volatilitu hospodářského růstu. Poslední revize kvót byla uskutečněna v roce 1999 a pro následující byl na schůzce států G20 určen nejpozdější termín v lednu 2011. Došlo i na dohodu jak o trojnásobném zvětšení objemu disponibilních zdrojů až na 750 miliard USD, tak o úpravě pravidel pro pružnější získávání půjček (tzv. *Flexible Credit Line*), aby peníze byly potřebným zemím poskytovány rychleji bez zbytečných průtahů a podmínek. Zjevně přišel i čas pro soustředění pozornosti MMF na spolupráci s vládami ohledně rozvoje a implementace jejich měnových strategií.

Značný potenciál poruch či otřesů světového hospodářství – a v této souvislosti i prostor pro aktivitu MMF – je spatřován v globální makroekonomické nerovnováze. Její viditelnou stránkou jsou obrovské deficity státního rozpočtu a běžného účtu platební bilance USA a tomu odpovídající zahraničněobchodní přebytky a velké devizové rezervy řady dalších zemí, ať již jde o vývozce ropy, anebo o úspěšné asijské ekonomiky. Kumulace dolarových aktiv v rukou zahraničních rezidentů začíná být varovná a řešení tohoto problému bude zřejmě vyžadovat koordinované úsilí mezinárodního společenství, podporované dostatečně legitimní mezinárodní institucí.

Globální úloha Mezinárodního měnového fondu byla podpořena (chtělo by se říci poněkud paradoxně) tím, že skupina států G20 na jednání v Soulu nedospěla k názorovému sjednocení na postupu k obnově mezinárodní ekonomické rovnováhy. Svou roli sehrály patrně obavy z důsledků návratu Spojených států k politice kvantitativního uvolňování, což nijak nepřispělo k uplatnění soustředěnějšího tlaku na země s přebytky platebních bilancí. K otevřeným či vyhroceným sporům sice nedošlo, avšak ani k adresnému vytyčení zavazujících konkrétně formulovaných cílů. Celá záležitost obnovy globální rovnováhy byla v podstatě přesunuta na bedra MMF, který je bezpochyby dostatečně technicky, znalostně a intelektuálně vybaven a má i potřebné zkušenosti. Svým způsobem se sám posunuje do středu diskusí na téma stabilizace světové ekonomiky, například zveřejněním studie (leden 2011) vyvozující potřebu globálních pravidel, která by omezovala volnost vlád uchylovat se ke kontrolám pohybu kapitálu. Otevřenou otázkou je ovšem jeho schopnost prosazovat koncepce vyžadující politický konsenzus hlavních skupin zemí.

Jiří Fárek je profesorem na Technické univerzitě v Liberci a členem redakční rady MP.

Chřadnoucí, leč stále perspektivní a smysluplné euro

Petr Zahradník

Výchozí definiční předpoklady, na jejichž základě má být zajištěna dlouhodobá funkčnost eurozóny, doznaly v minulých dvou letech fatálně negativního odhalení. Infekce, jež funkčnost těchto předpokladů otupuje a důvěru investorů v eurozónu paralyzuje, se šířila mezi řadou z jejích členů. O jakých definičních předpokladech je řeč? Především o hladkosti fungování jednotného trhu v Evropě a o dodržování základních pravidel fiskální disciplíny. Samozřejmě též o ekonomické blízkosti jejích jednotlivých účastníků z pohledu vyspělosti.

Pokud si vzpomeneme na důvody, jimiž na přelomu 80. a 90. let byla existence společné měny zdůvodňována v souvislosti s druhým – prozatím dokonaným – pokusem jednotné měnové prostředí zavést, hovořilo se především o tom, že pokud má být jednotný vnitřní trh míněn vážně a ekonomické procesy mohou být realizovány bez ohledu na národní hranice, prostředí přetrvávání národních měn za těchto podmínek by bylo překážkou a brzdou dalšího rozvoje a konkurenceschopnosti evropské ekonomiky. Mluvilo se o silné úspoře transakčních nákladů, o eliminaci kursového rizika, o sblížení úrokových sazeb i o společném úsilí snížit míru inflace na nejnižší možnou míru. Ke všem těmto jevům bezesporu v prvních

dvou třetinách dosavadní existence eurozóny (1999–2007) více či méně docházelo, a tím i celý projekt byl shledáván jako úspěšný a prospěšný.

Fiskální problém jako bariéra ekonomického rozvoje

Nastalá ekonomická krize však počínaje rokem 2008 zatřásla právě funkčností jednotného trhu (kdy se řada zemí stáhla do svých národních hranic a dala přednost svému zájmu na úkor společného), fiskální disciplínou (jejíž bezprecedentně děsivý rozsah narušuje nyní nejvíce ekonomickou kvalitu eurozóny a podlamuje její budoucí konkurenceschopnost) i ekonomickým sbližováním (když došlo k tak propastným reálným ekonomickým poklesům, které řadu zemí jak z výšin evropského žebříčku, tak z jeho dolních příček torpédovaly o mnoho roků ekonomického vývoje zpět v pořadí relativní ekonomické vyspělosti Unie).

Za nejzávažnější z provedeného výčtu je možné označit dlouhodobě neřešený problém fiskální, jenž v dané situaci znamená klíčovou rozvojovou ekonomickou bariéru v Evropě a zásadní překážku zlepšování konkurenceschopnosti. Problém, který byl v období relativní prosperity zahalen relativně chlácholivou rouškou zlepšujícího se poměru veřejného deficitu i dluhu vůči HDP, se naplno odhalil v čase ekonomického výpadku a upozornil i na zásadní strukturální vady, obsažené v systémech veřejných financí řady členských zemí, jež doposud ke skutečným fiskálním reformám nepřistoupily.

Tak se stalo, že kombinace reálné ekonomické recese, fiskální nedisciplína a makrostabilizační poruchy (například výrazný schodek běžného účtu platební bilance či eskalující míra nezaměstnanosti) vedly k zásadnímu oslabení důvěry finančních trhů ve zdravost evropské ekonomické substance – finanční trhy začaly tvrdě oddělovat „zrno od plev" a hříšníky pak neúprosně trestat. I proto jsme si po příbězích maďarském, lotyšském a rumunském (tedy nečlenů eurozóny) v režii Mezinárodního měnového fondu byli v loňském roce nuceni prožít si i příběh členů eurozóny – Řecka a Irska, jež by se bez záchranné akce EU a opět MMF nebyly schopny krátkodobě postavit na své vlastní nohy.

Díky aktuální identifikaci irského „příspěvku" tomuto stavu eurozóny se opětovně zatáhla mračna viděná pohledem investorů, finančních manažerů a všech dalších aktérů, kteří se chtějí právě na evropské půdě opřít o jednotný trh, fiskálně zdravé prostředí a vzájemnou ekonomickou blízkost v celém unijním teritoriu. Navíc není zcela vyhráno a šíření infekce na další slabé části eurozóny vůbec nelze vyloučit.

Euro brání měnovým válkám v Evropě

To však na druhé straně vůbec neznamená, že právě díky momentálnímu stavu (přestože již opět trochu uklidněnému), jenž – pravda – oněm výchozím definičním předpokladům nyní opravdu neodpovídá, by se měl dlouhodobě připravovaný i dlouhodobě zamýšlený projekt eurozóny při prvním vážném škobrtnutí vzdát a rozpadnout. Test, podle jehož výsledků by se tak mělo stát, by měl být daleko vážnější a přísnější. Lze si zajisté představit, že nyní stále značně silný a patrně nadhodnocený kurs její měny oslabí úměrně problémům, které někteří její členové vykazují. A irský přídavek tomuto oslabení by měl být opravdu vydatný. Vždyť tato země může být směle pokládána v celistvém uvažování za největší reálně ekonomickou a finanční oběť krize. A zde můžeme nalézt jeden z řady dílčích důvodů, proč se eurozóna ocitla v takovém stavu, v jakém je.

Jedním z nástrojů, který by měl evropské ekonomice dodat autoritativnější nástroj k posílení fiskální a makroekonomické disciplíny, by měla být na počátku letošního roku reálně zahájená evropská ekonomická koordinace (*European Economic Governance*).

Ani to všechno však nestačí na to dostatečně si obhájit potřebnost a smysl rozpadu eurozóny. Naopak, v podmínkách sedmnácti národních měn namísto dnešního eura by v krizových podmínkách nastal takový měnový chaos nekonečného počtu soubojů a válek v podobě soutěživých devalvací, měnových restrikcí a obdobných opatření, že situace by byla ještě zamotanější. A navíc, s rozpadem eura by bylo obtížné dosáhnout stability i na jednotném trhu samém, Unie by ztratila i klíčová politická pojítka a šedesátileté úsilí o vybudování společného prostoru na našem kontinentě by vešlo vniveč.

Soustřeďme se na ony výchozí definiční předpoklady pro fungování eurozóny. Chce opravdu Evropa jednotný trh bez překážek? Myslí to s obnovením fiskální disciplíny vážně? Má v úmyslu ekonomicky a strukturálně se sblížit a odstranit mnohdy propastné rozdíly mezi jejími zeměmi a regiony? Pokud na všechny tyto otázky odpovíme kladně, měli bychom se spíše pustit do tvrdé práce a tyto podmínky vytvořit. Přispět k tomu, aby zbývající bariéry jednotného trhu padly a ten reálně a přirozeně fungoval v celé své šíři; aby neskutečná dluhová břemena doznala radikální redukce a aby propastné rozdíly mezi zeměmi byly zmírněny. V tom případě je živná půda pro euro připravena a měla by mu být dána šance, aby dlouhodobě plnilo svou funkci. Pokud však Evropa odpoví na libovolnou z těchto otázek záporně, nemá údržba nejen eura, ale i celého nynějšího scénáře své integrace smysl – ke smůle Evropy.

Jedním z nástrojů, který by měl evropské ekonomice dodat autoritativnější nástroj k posílení fiskální a makroekonomické disciplíny, by měla být na počátku letošního roku reálně zahájená evropská ekonomická koordinace (*European Economic Governance*). Pokud jednotlivé členské státy propásly léta až desetiletí, během nichž měly možnost dát si veřejné finance do pořádku, lze se zřejmě ztotožnit

s názorem, že druhý pokus by měl být více ve společné režii a postupu evropských institucí. Lze se tedy domnívat, že například závazný fiskální střednědobý výhled, zpřísnění pravidel Paktu stability a růstu, širší publicita o pozitivních i negativních případech ekonomického chování, případně posílení varovně-sankčních nástrojů by mělo k žádoucímu cíli přispět. Jedním z nástrojů, o němž se v této souvislosti uvažuje, je tzv. podmíněnost či *kondicionalita*. Když už si evropské instituce nevědí rady s tím, jak se chovají národní státy dlouhodobě nedisciplinovaně a neudržitelně, měl by přijít – myslíme-li to vážně se společným ekonomickým prostředím v Evropské unii – trest.

Je asi docela na místě, že se Rada EU dohodla na tom, že fiskální hříšníci by měli již konečně být opravdově trestáni za své prohřešky. Máme v Unii i jiné typy černých pasažérů, jejichž doménou je například vysoký deficit běžného účtu jejich platební bilance (tři z nich nedávno dovedla neschopnost tento deficit financovat až k nutnosti přijmout od MMF stabilizační pomoc, což se věru od členské země EU neočekává ...). Ani takováto země ekonomické situaci Unie v současnosti samozřejmě neprospívá. A pak jsou hříšníci, již doslova ignorují přijímání společné legislativy například o vnitřním trhu mezi své právní normy. Snad i ty je možné potrestat. Například tím, že budou mít pozastaven přístup k evropským fondům či jim budou po dobu jejich hříšného chování trošku pozastavena jejich členská práva do doby, než se napraví.

To všechno snad lze respektovat, protože nastalý stav veřejných financí napříč Unií představuje rakovinu, která doslova paralyzuje průběh rychlejšího oživení po nastalé krizi. Nelze se ani divit; pokud některou zemi brzdí veřejný dluhový balík, blížící se 100 procentům jejího HDP, a pokud díky němu nese náklady dluhové služby ve výši 25 procent ročních rozpočtových výdajů, je dosti zřejmé, že na rozvojové či infrastrukturní projekty podporující její dlouhodobou konkurenceschopnost již jaksi nezbude. A je stejně tak zjevné, že v nastalé situaci při potřebě vrátit deficit do normálu již jen výdajové úspory nestačí a bude nutné – minimálně po přechodnou dobu – zvýšit daně. Ty omezí ziskovost podnikatelského sektoru, povedou k potřebě šetřit náklady i v soukromém sektoru projevující se v omezení soukromých investic či mezd a tuzemská poptávka (spotřebitelská i investiční) zůstane zmražena na krizové úrovni. Tento vývoj bude doprovázen růstem úrokových sazeb – odrážejících zvýšenou míru rizikovosti daného teritoria – a past či léčka paralýzy zdravého ekonomického rozmachu po přestálé krizi je dokonána.

To, že se EU naplnění tohoto neblaného scénáře snaží předejít tím, že preventivní opatření mohou nabýt podoby i velice zpřísněných sankcí, aby si každý dal opravdový pozor, aby se takto nechoval a disciplínu dodržoval, je proto v nynější konstelaci pochopitelné.

S léčbou by se to nemělo přehánět

Nad tím, že se však mezi návrhy *kondicionalit* objevil i ten, který by v rámci strukturálních nerovnováh trestal s hříšníky i ty úspěšné, tahající doslova jiné z bryndy například tím, že jsou úspěšní vývozci do mimoevropských teritorií s významnými přebytky svých běžných účtů (například Německo či Švédsko), již zůstává rozum stát.

Jinak řečeno, ani v současné trochu vyhrocené situaci by se záchranné a léčebné metody neměly přehánět. Měly by odpovídat závažnosti situace, ale ne být úzkoprsými výkřiky, které vlastní přirozené nápravě nikterak nepomáhají. Pokud léčba naznačeným směrem v relativně krátkém čase proběhne, dojde i k významnému zlepšení konkrétních hodnot charakteristik, na nichž eurozóna stojí. A v tom případě se diskuse o jejím rozpadu stanou objektivně bezpředmětné. Pokud však eurozóna tyto své domácí úkoly nesplní, buď bude setrvávat na prostředí společné měny, které zdaleka nenaplňuje svůj potenciál, či dojde k přirozenému rozplývání a rozkladu eurozóny.

Petr Zahradník je ředitelem EU Office České spořitelny a přednáší na New York University v Praze. Je členem Národní ekonomické rady vlády (NERV) a EuroTeam při Evropské komisi.

Několik postavení

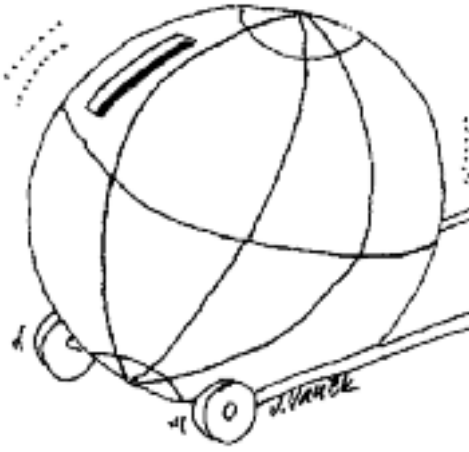

Americký dolar jako nesporný fenomén dvacátého století byl výrazem dominantního postavení americké ekonomiky po druhé světové válce. Dle původních záměrů formulovaných v červenci 1944 v americkém městě Bretton-Woods měl však především být stabilním měřítkem cen a likvidním oběživem (resp. platidlem) a tímto způsobem podporovat rozvoj mezinárodního obchodu.

Očekávalo se, že bude hrát i roli důvěryhodného uchovatele hodnot v případě hospodářských a válečných krizí. Zpětně můžeme říci, že americký dolar tyto funkce světových peněz spolehlivě plnil pouze v počátečním období. Zdá se, že dnes naopak žijeme v době, kdy se jeho výsadní postavení postupně oslabuje. Americký dolar je stále méně útočištěm

otázek k současnému amerického dolaru

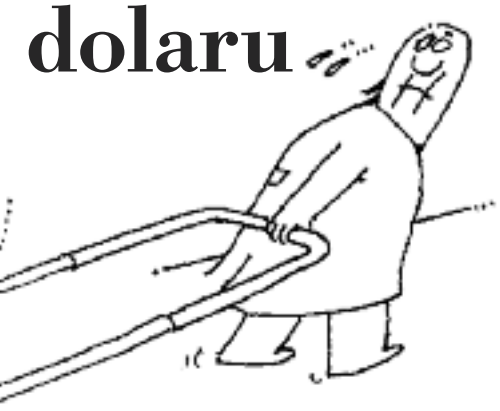

Martin Mandel

a klidným kotvištěm v čase nestability a stále více se stává sám o sobě příčinou nestabilního vývoje světové ekonomiky. Tento článek si klade několik otázek, jejichž zodpovězení může naznačit, jaké bude postavení amerického dolaru v následujících desetiletích.

Je dolar stále hlavní světovou měnou?

Podle údajů Výroční zprávy Mezinárodního měnového fondu z roku 2009 dosáhlo *volné mezinárodní směnitelnosti* svých národních měn přibližně 90 procent ze 185 členských zemí MMF. Tyto země a jejich měny splňují podmínky „Článku VIII" Stanov MMF, který požaduje směnitelnost minimálně pro devizové cizozemce a devizové operace v rámci běžného účtu platební bilance. Na druhé straně pouze několik „vyvolených" národních měn plní v současné globalizované světové ekonomice některou z funkcí světových peněz. Frait a Komárek (2006) hovoří o funkci *mezinárodní obchodní a rezervní měny (MORM)*. Výsadní postavení má v této oblasti již po mnoho desetiletí americký dolar, který po 1. světové válce postupně vytlačil britskou libru. Z pohledu spotřebitele je dominantní pozice amerického dolaru snad nejvíce viditelná v oblasti hotovostního peněžního oběhu. Goldbergová (2010) uvádí, že mimo měnové území USA je drženo přibližně 580 mld. hotovostních amerických dolarů (65 procent z celkové emise). V držení „cizinců" je 75 procent stodolarových bankovek, 55 procent padesátidolarových bankovek a 60 procent dvacetidolarových bankovek. Pro srovnání si uveďme, že podobné odhady v případě eura hovoří o celkové hodnotě 95 mld. EUR. Bylo by však přílišným zjednodušením spojovat funkci světových peněz s hotovostním peněžním oběhem. Do jaké míry je americký dolar stále hlavní mezinárodní obchodní a rezervní měnou, můžeme odhadovat na základě sady indikátorů, které evidují podíl jednotlivých (nad)národních měn v devizových rezervách, na celkovém světovém devizovém obratu, při derivátových obchodech, na euroměnovém trhu a v případě mezinárodních emisí dluhových instrumentů. Významným indikátorem o postavení jednotlivých (nad)národních měn v globální ekonomice je i údaj o počtu zemí, které svůj měnový kurs přivázaly na MORM v rámci různých systémů pevných měnových kursů, či dokonce přijaly MORM jako svou domácí měnu (tzv. dolarizace či eurizace ekonomiky). Na základě údajů v tabulce 1 je možno konstatovat, že americký dolar je i po deseti letech existence eura stále hlavní světovou měnou, neboť zaujímá první místo ve čtyřech případech ze šesti sledovaných ukazatelů. (Viz tabulka 1.)

Jak probíhá emise amerického dolaru jako mezinárodní obchodní a rezervní měny?

Při diskusi o stabilitě mezinárodního peněžního oběhu je důležité analyzovat jak důvody existence MORM, tak zejména způsoby emise MORM.

Ustanovení jedné (nad)národní měny do role MORM je jeden z projevů zákona úspor z rozsahu. Existence mezinárodní obchodní a rezervní měny výrazně redukuje počet měnových párů používaných při kalkulacích. Dochází tak ke zjednodušení kalkulačních vzorců i predikční činnost. Díky zvýšenému obratu s MORM se zužuje rozpětí mezi nákupními a prodejními kursy. Mezinárodní obchodní a rezervní měna by zároveň měla plnit úlohu stabilního uchovatele hodnot a měla by garantovat dlouhodobou platnost kalkulací v mezinárodním obchodě a při mezinárodním investování. U měny plnící úlohu MORM tedy obchodníci a investoři požadují relativně stabilní, nikoli však strnule nerovnovážný, měnový kurs. Proto v této úloze nemůže vystupovat například čínské renminby, u kterého lze vyjádřit pochybnosti o jeho tržní povaze a přirozené rovnováze mezi devizovou nabídkou a poptávkou.

Emisi amerického dolaru z pohledu mezinárodního peněžního oběhu můžeme rozdělit na emisi hotovostních a bezhotovostních dolarů a dále na emisi primární a sekundární. *Primární emise* probíhá prostřednictvím deficitu platební bi-

Tabulka 1: Indikátory významu (nad)národních měn ve funkci světových peněz

	americký dolar (USD)	euro (EUR)	japonský jen (JPY)	britská libra (GBP)
Podíl v devizových rezervách	59,8 %	27,5 %	2,9 %	4,3 %
Podíl na devizovém obratu (celkem 200 %)	84,9 %	39,1 %	19,0 %	12,9 %
Podíl na úrokových derivátových trzích	32,6 %	40,1 %	6,0 %	10,3 %
Euroměnové závazky bank	58,8 %	20,6 %	3,8 %	5,6 %
Mezinárodní emise dluhopisů (eurobonds)	36,2 %	47,5 %	2,7 %	8,2 %
Počet národních měn vázaných na	54	27	0	3

Zdroj: BIS, MMF a Durčáková (2010)

lance USA, tj. zejména prostřednictvím deficitu bilance zboží, bilance služeb, bilance přímých investic a bilance portfoliových investic. Pokud jsou dolary emitovány prostřednictvím amerického dovozu zboží a služeb, dostává se americká ekonomika do dlužnického postavení vůči světu. Pokud naopak emise probíhá prostřednictvím vývozu investic, vystupuje americká ekonomika vůči ostatním zemím zároveň jako dlužník i investor. Tato skutečnost je klíčová z hlediska hodnocení stability americké ekonomiky a amerického dolaru. Z pohledu Spojených států může být výhodná zejména *emise hotovostních dolarů*. Za předpokladu, že emitovaný dolar bude trvalou součástí mezinárodního peněžního oběhu, má americká ekonomika čistý příjem z ražebného ve výši rozdílu mezi tržní hodnotou zboží a služeb nakoupených americkými subjekty v zahraničí a náklady na výrobu amerických dolarů. Pokud by se po delším časovém období dolar vrátil (například zahraniční subjekt nakoupí zboží v USA), bude čistý příjem USA z ražebného ve výši inflačního znehodnocení amerického dolaru. V případě *emise bezhotovostních dolarů* je kalkulace výhodnosti komplikovanější, neboť bezhotovostní dolar v podobě zápisu na účtu u banky v zahraničí vždy představuje vztah pohledávky a závazku. Pokud emise bezhotovostních dolarů probíhá prostřednictvím nákupu zboží v zahraničí, obchodní bilance USA bude záporná a americké banky budou mít pohledávky vůči americkým subjektům a závazky vůči zahraničním subjektům. Americká ekonomika bude tedy v dlužnickém postavení vůči zahraničí a její bilance výnosů bude chronicky deficitní. Pokud americké subjekty emitují dolary prostřednictvím zahraničních investic, tj. prostřednictvím nákupu zahraničních cenných papírů (například akcií a dluhopisů), čistá mezinárodní investiční pozice Spojených států bude vyrovnaná a bilance výnosů USA může mít výsledně kladné i záporné saldo.

Sekundární emise amerických dolarů je založena na multiplikačním procesu v rámci tzv. eurodolarového trhu. Historicky je vznik eurodolarového trhu spojen s obdobím korejské války, kdy tehdejší Sovětský svaz z obavy před blokací svých dolarových aktiv v USA převedl tato aktiva do londýnské City. Tímto způsobem vznikl nový prvek ve světové ekonomice – tzv. eurodolar. *Eurodolary* můžeme definovat jako americké dolary vystupující v aktivních a pasivních operacích obchodních bank, jejichž sídlo je mimo měnové území Spojených států amerických. Během šedesátých a sedmdesátých let došlo k dynamickému rozvoji eurodolarového trhu původně výhradně umístěného v londýnské City, a to jak z pohledu měnového, tak i územního. Pokud dnes ekonomové mluví o eurodolarovém či euroměnovém trhu, mají na mysli spíše trh „světoměnový“, který je soustředěn jak v tradičních finančních centrech (Londýn, Curych, Paříž, Frankfurt atd.), tak i v tzv. *off-shore centers*, jako jsou například Hongkong, Singapur, Bahamy, Bahrajn atd. Jak ukazují údaje v tabulce 2, obchodování na euroměnovém trhu se tedy neomezuje pouze na aktivní a pasivní operace v amerických dolarech. Dolar má však

> Měnová restrukturalizace portfolií je nákladný a poměrně složitý proces, který předpokládá řadu dalších doprovodných změn v oblasti funkcí a fungování světových peněz. Nejedná se tedy pouze o problém současného přílišného zainvestování v amerických dolarech (zejména v případě centrálních bank). Aby se tržní subjekty rozhodly držet jinou měnu, musí se nejdříve dohodnout na nové fakturační a platební měně.

Tabulka 2: Rozmezí pohybu nominálního efektivního kursu za období 1994–2010

Měna	Nejvyšší hodnota NEER	Nejnižší hodnota NEER	Rozpětí hodnota NEER
Americký dolar (USD)	80,17	117,18	37,5 %
Euro (EUR)	70,66 (76,49)	111,87 (111,87)	45,2 % (37,6 %)
Japonský jen (JPY)	80,80	105,28	26,3 %
Britská libra (GBP)	74,34	104,35	33,6 %
Švýcarský frank (CHF)	81,58	118,45	36,9 %

Poznámka: Údaj v závorce za období 2000–2010

Graf: Vývoj mezinárodní investiční pozice USA v letech 1980–2009 (mld. USD)

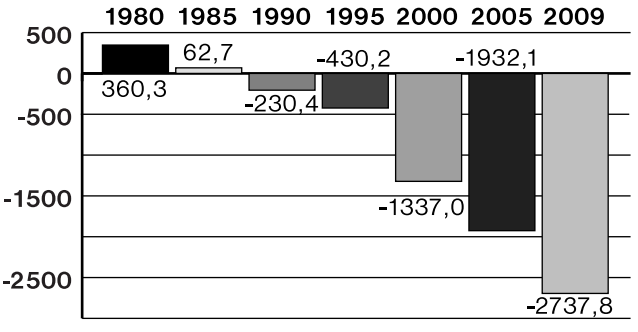

Zdroj: Nguyen, E. L. (2010)

stále dominantní postavení. Podle zpravodajství BIS celkový objem euroměn měřený přes aktivní nebo pasivní operace sledovaných bank vzrostl v letech 1965 až 2009 z 10 mld. USD na 16 000 mld. USD. Na eurodolarovém trhu jako klienti vystupují zejména nadnárodní společnosti, vlády a centrální banky. V důsledku multiplikačního procesu objem bankovních aktiv na eurodolarovém trhu přibližně trojnásobně převyšuje zahraniční dolarové závazky amerických bank.

Je americký dolar nestabilní mezinárodní a obchodní rezervní měnou?

Americký dolar od rozpadu brettonwoodského měnového systému v roce 1971 (resp. 1973) není považován za stabilizující faktor v oblasti mezinárodních finančních vztahů. Kvantitativní údaje v tabulce 2 na první pohled tomuto názoru nedávají za pravdu. Pokud hodnotíme *vývoj nominálního efektivního kursu (NEER)* v letech 1994–2010, není americký dolar výrazně méně stabilní měnou než ostatní světové měny. Pouze japonský jen vykazuje relativně stabilnější vývoj. Nicméně z hlediska kauzálního je možno konstatovat, že celkově vysoká volatilita měnových kursů v uvažovaném období je výrazně ovlivněna právě nestabilitou amerického dolaru, neboť měnové páry domácích měn k americkému dolaru výrazně ovlivňují všechny sledované NEER. (Viz tabulka 2.)

Příčiny nestability amerického dolaru jsou zřejmé, pokud se podíváme na dlouhodobý *vývoj americké platební bilance* (tabulka 3) a *mezinárodní investiční pozice* (obrázek 1). Nepříznivý trendový vývoj americké čisté investiční pozice vůči zahraničí, která v roce 1986 přechází do pasiva, je odrazem negativních vývojových trendů v platební bilanci Spojených států. Zejména nízká úroveň úspor amerických domácností se odráží v trendovém zhoršování americké obchodní bilance. Přes dlouhodobě zápornou čistou investiční pozici americká ekonomika vykazuje, snad poněkud překvapivě, kladná salda v bilanci výnosů. Tato skutečnost je dána strukturou vyváženého a dováženého kapitálu. V případě amerického vývozu kapitálu převažují výnosnější přímé zahraniční investice a nákup zahraničních akcií v rámci portfoliových investic. Na straně dovozu kapitálu je pak významný prodej amerických dluhových instrumentů zahraničním subjektům. (Viz tabulka 3 a graf.)

Proč nebyl americký dolar nahrazen ve funkci mezinárodní a obchodní rezervní měny?

Odpověď na tuto závěrečnou otázku můžeme hledat v oblasti vysokých transformačních nákladů a nedostatku vhodných alternativních řešení.

Za prvé, měnová restrukturalizace portfolií je nákladný a poměrně složitý proces, který předpokládá řadu dalších doprovodných změn v oblasti funkcí a fungování světových peněz. Nejedná se tedy pouze o problém současného přílišného zainvestování v amerických dolarech (zejména v případě centrálních bank). Aby se tržní subjekty rozhodly držet jinou měnu, musí se nejdříve dohodnout na nové fakturační a platební měně. Z globálního pohledu je zároveň nutné vyřešit otázku dostatečné, resp. přiměřené mezinárodní likvidity v této nové měně.

Za druhé, nemáme či neznáme relativně lepší náhradní variantu, ať ve smyslu jiné národní (nadnárodní) měny, či ve smyslu zcela jiného mezinárodního měnového uspořádání. Osobně se domnívám, že veškeré historické návrhy na institucionální změnu mezinárodního měnového systému zavánějí „finančním inženýrstvím“ v negativním slova smyslu. Pokud si dnes s odstupem více než šedesáti let čteme alternativní koncepce na mezinárodní měnové a finanční uspořádání z pera lorda J. M. Keynese (případně pozdější návrhy založené na postkeynesovské koncepci), musíme zákonitě získat pocit nefunkčnosti a naštěstí i technické nerealizovatelnosti těchto představ.

Tabulka 3: Vývoj platební bilance USA v letech 1960–2009 (mld. USD)

	1960	1970	1980	1990	2000	2009
Běžný účet	2,8	2,3	2,3	-79,0	-416,4	-378,4
– bilance zboží	4,9	2,6	-25,5	-111,0	-446,2	-506,9
– bilance služeb	-1,4	-0,3	6,1	30,2	67,5	132,0
– bilance výnosů	3,4	6,2	30,1	28,6	21,1	121,4
– bilance transferů	-4,1	-6,2	-8,3	-26,7	-58,6	-124,9
Chyby a omyly	-1,1	-0,2	22,6	28,1	-61,3	162,5
Finanční účet	-3,9	-4,6	-16,8	58,1	477,4	217,5
Finanční deriváty						50,7
Devizové rezervy	2,1	2,5	-8,2	-2,2	-0,3	-52,3

Zdroj: MMF

Zdroje

- Durčáková, J. (2009) Systémy měnových kursů, jejich volba v tranzitivních ekonomikách a dopady na vývoj inflace a ekonomického růstu. Politická ekonomie, 2009, č. 3, s. 344–360
- Frait, J. a Komárek, L. (2006) Půlstoletí vývoje světových peněz. Politická ekonomie, 2006, č. 3, s. 307–325
- Goldberg, L. S. (2010) Is the International Role of the Dollar Changing? Federal Reserve Bank of New York, Current issues in economics and finance, January 2010, No. 1
- Mandel, M. (1994) Měnové a kurzové aspekty fungování euroměnového trhu. Finance a úvěr, 1994, č. 4, s. 175–187
- Nguyen, E. L. (2010) The International Investment Position of the United States at Yearend 2009. July 2010, pp. 9–19

Další s oblibou diskutovaná alternativa – *návrat ke zlatu* – je rovněž velice nepravděpodobná. Přestože úloha zlata ve funkci uchovatele hodnot byla v posledních dvaceti letech ze strany centrálních bank spíše podceněna, nelze očekávat, že by zlato mohlo nahradit americký dolar v roli MORM. Zlato má svou nezastupitelnou úlohu v době válečných krizí, v dobách mírových se však jedná o značně nepružný platební instrument. Jiné alternativní návrhy založené na *vytvoření umělé mezinárodní měnové jednotky*, jejíž kurs by byl odvozován na základě tzv. košové metody, neřeší problém nejzásadnější, kdo a jak tuto měnu bude emitovat. Pokusy o prosazení *Special Drawing Rights (SDR)* na přelomu šedesátých a sedmdesátých let se ukázaly jako neživotaschopné podobně jako rozpočtová emise v národním peněžním oběhu. Pokud připustíme, že úlohu mezinárodní obchodní rezervní měny musí plnit jedna z národních měn, nemá „svět" příliš na výběr. Tuto úlohu může plnit pouze měna z „velké země", která se vyznačuje nejenom výrazným podílem na světovém zahraničním obchodě a mezinárodním pohybu kapitálu, ale zejména se musí jednat o zemi politicky stabilní s dlouhodobou a čitelnou historií.

Článek vznikl s podporou GAČR 402/10/0289.

Martin Mandel je profesorem na VŠE. Přednáší problematiku mezinárodních financí a měnové politiky.
Mandel@vse.cz

Rubl ve stínu „války měn"

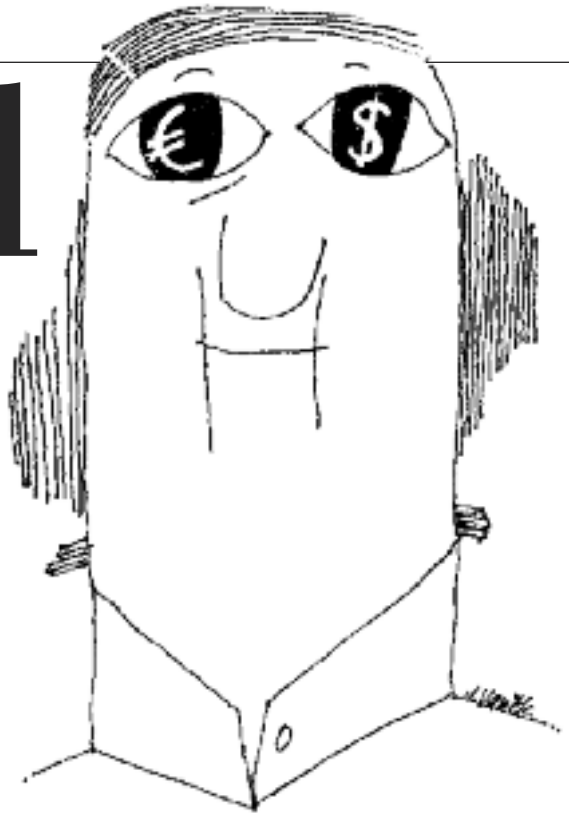

Karel Svoboda

Třetí a čtvrté čtvrtletí roku 2010 se neslo ve znamení oslabování hospodářské obnovy po nedávno proběhnuvší krizi. Právě na tento fakt se snažilo reagovat vedení amerického Federálního rezervního systému (Fed), když přistoupilo k dalšímu nalití hotovosti do ekonomiky prostřednictvím nákupu státních obligací v celkové úhrnné hodnotě 600 miliard dolarů. Toto takzvané „kvantitativní uvolňování", které mělo znovu nastartovat americký hospodářský růst, vzbudilo poměrně ostré reakce ze strany zemí přímo závislých na vývozu. Nejen Čína, která je právě Spojenými státy dlouhodobě obviňována z umělého podhodnocování jüanu, ale i například Německo a další země odsoudily americký krok jako vývoz vlastních problémů do zahraničí. Fakticky se začaly obávat, že pod tlakem obrovského množství nové likvidity dojde k prudkému znehodnocení americké měny. Tím se sníží konkurenceschopnost jejich zboží na americkém trhu a fakticky se zastaví jejich ekonomiky, které jsou taženy exportem. Americká vláda a Federální rezervní systém se tak podle nich snaží alespoň částečně zvrátit situaci, kdy světový růst je do značné míry tažen americkou domácí poptávkou. Celému konfliktu kolem oslabování dolaru dal následně jméno brazilský ministr financí Guido Mantega, který situaci, kdy se země různými manipulacemi s hodnotou svých měn snaží získat vzájemnou výhodu, nazval válkou měn.

Na klidu rozhodně nepřidává ani situace v eurozóně, kde některé státy bojují o holé přežití pod tíhou svých rozpočtových prohřešků z minulosti. Euro se v poslední době vyznačuje výraznou volatilitou, kdy při každé zprávě o problémech některého člena eurozóny následuje propad vůči dolaru i ostatním měnám, zatímco po zprávě o pomoci danému členovi následuje prudký růst. Euru samotnému ale nepřispívají ani spekulace o jeho možném konci, popřípadě o rozdělení eurozóny na dvě části. Eurozóna tak fakticky pracuje na oslabování jednotné měny, aniž by pro to musela cokoli udělat.

Země BRIC

Je otázkou, nakolik je označení skupiny zemí jako BRIC vůbec platné. Vzniklo v roce 2001 v americké investiční bance Goldman

Sachs jako marketingové označení zemí, jejichž hrubý domácí produkt v té době rostl vysokými tempy. Primárně jde totiž jen o velmi nehomogenní skupinu států, které mají navíc různé zájmy. Jedná se o země s nestejným počtem obyvatel, kdy Čína a Indie překračují jednu miliardu obyvatel, zatímco Rusko má pouze sto čtyřicet milionů, navíc počet jeho obyvatel alespoň do nedávné doby klesal. Země jsou rozdílné i nábožensky, politicky atd. Možná nejvíce se ale vymyká přeci jen Rusko.

Rusko se dokonce i v průběhu hospodářské krize z nedávné minulosti chovalo jinak než ostatní země skupiny BRIC. Zatímco Brazílie, Indie či Čína rostly v průběhu nedávné hospodářské krize slušnými tempy, Rusko se potýkalo s velkými těžkostmi a propadem hospodářských ukazatelů. Obtíže postihly jak těžce zadlužený Gazprom, tak i další firmy. Na druhou stranu se ale jednalo o problémy, které byly úzce spojené s cenami ropy, na které ruský rubl velmi ostře reaguje. Proto, jakmile se cena ropy dostala na úroveň mezi 70 a 80 dolary za jeden barel, ustálil se i kurs ruské měny. Ruská ekonomika, stejně jako její měna, se tak řídily zcela jinými pravidly než měny ostatních zemí BRIC.

Největším problémem, který Rusku brání v připojení se k „měnové válce“, je pravděpodobně vysoká míra zadlužení ruských firem v zahraničí. Primárně se zde jedná o podniky energetického sektoru, a to včetně Gazpromu. Ty narážejí na neschopnost, respektive nevyvinutost ruského bankovního sektoru financovat rozsáhlé projekty, a to ani v konsorciích.

Pro Rusko ale tato nesourodá skupina představuje i jistou šanci, jak zvýšit svůj vliv na světové finanční toky. Země se dlouhodobě snaží etablovat rubl jako jednu z rezervních měn. S tímto cílem dokonce převedlo obchody s některými zeměmi v postsovětském prostoru na ruský rubl. Nicméně daleko důležitější bude dosáhnout vyššího podílu na rozhodování v brettonwoodských organizacích. Zde se soustředěný tlak tak významných ekonomik již přeci jen projevil, když se podařilo prosadit vyšší hlasovací podíl těchto zemí v Mezinárodním měnovém fondu. Podobné změny ve Světové bance by pak měly ještě následovat. Rusko se ani netají tím, že by rádo spolupráci povýšilo z dosavadní konzultativní úrovně na přeci jen formalizovanější rovinu, aby ještě posílilo její hlas. Zároveň chce do případné organizace přitáhnout ještě další ekonomiky a nejčastěji se ruští představitelé zmiňují o Jižní Africe. Na druhou stranu je ale otázkou, jak bude takové nesourodé sdružení koordinovat svou politiku v jiných oblastech, zvláště když jde o země, které mají ambice být hegemony ve svých regionech.

Rusko a měnová válka

Rusko se prozatím k soutěži o co největší oslabení své měny rozhodlo nehlásit. Podle slov ruského ministra financí Kudrina, mezitím vyhlášeného časopisem Euromoney nejlepším ministrem financí za rok 2010, se jedná o velmi nebezpečnou hru, která může světovou ekonomiku jako rovnovážný systém poměrně jednoduše zlikvidovat a vrátit zpět ke stagnaci. Rusko zde apeluje hlavně na Spojené státy, ale i další země, které přijaly politiku sobecké záchrany vlastního růstu na úkor stěží fungující rovnováhy. Jeho pozice je tak poněkud stranou sporu, který mezitím hoří mezi státy primárně dovážejícími a velkými vývozci, jako jsou právě Brazílie, Čína či Indie.

Rusko oproti ostatním zemím skupiny BRIC přeci jen ve specifické pozici. Nejenže se jedná o zdaleka nejbohatší zemi v přepočtu na jednoho obyvatele, rozdílná je i povaha jeho ekonomiky. Zatímco ostatní země spoléhají především na konkurenceschopnost svých výrobků, Rusko vyváží hlavně suroviny. Z tohoto faktu vycházejí některé charakteristiky, které je oddělují od Číny, Indie i Brazílie. Hlavním rozdílem je to, že ruské suroviny jsou poměrně konkurenceschopné i při vyšších cenách (proměny na trhu se zemním plynem ponecháme nyní stranou). Rusko tak nemá potřebu nijak svou měnu znehodnocovat, alespoň ne v krátkodobém ohledu. Ačkoli by sice bylo oslabení rublu vítané, aby se dosáhlo větší konkurenceschopnosti jiných ruských produktů než jen ropy, nespatřují v něm ruské orgány žádnou nutnost.

Největším problémem, který Rusku brání v připojení se k „měnové válce“, je pravděpodobně vysoká míra zadlužení ruských firem v zahraničí. Primárně se zde jedná o podniky energetického sektoru, a to včetně Gazpromu. Ty narážejí na neschopnost, respektive nevyvinutost ruského bankovního sektoru financovat rozsáhlé projekty, a to ani v konsorciích. Vzhledem k povaze plynárenství a ropného průmyslu, které závisejí na obrovských investicích, musejí ruské firmy žádat o úvěry v cizích měnách. Firmy sice většinu svých zisků realizují v dolarech, ale zdaleka již nejde o všechny. Gazprom realizuje na domácím trhu asi 35 procent své tržby. Ještě hůře by na tom mohly být automobilky, pracně zachraňované během krize. Většina jejich úvěrů pochází stejně jako u energetických firem ze zahraničí, většina příjmů z domácích zdrojů.

Rusko, respektive jeho centrální banka, sleduje kurz postupného odklonu od měnového koridoru ke svobodně plovoucímu kurzu ruské měny. Centrální banka se tak nebude věnovat udržování kurzu rublu v ideálním rozpětí. Ten bude tvořen výhradně rovnováhou nabídky a poptávky. Úkolem intervencí tak bude pouze zajištění kurzu proti příliš velkým fluktuacím. Lze tedy předpokládat, že v případě, že nedojde k velkým hospodářským otřesům ve světě, bude rubl dlouhodobě posilovat s ohledem na příliv ropných dolarů a poměrně vysoké úrokové sazby.

Díky příznivým cenám vyvážených nerostných surovin nemá Rusko potřebu svou měnu znehodnocovat. Alexander Demianchuk, Globe Media/Reuters

Rusko se ani příliš nemusí snažit o výrazné omezování přílivu kapitálu do země, jako to dělá dodatečným zdaněním zahraničních investic například Brazílie. Jen za prvních deset měsíců roku 2010 činil odliv kapitálu 21 miliard dolarů, přičemž zdaleka nejsilnější byl v posledních dvou měsících, kdy dosáhl 8 miliard dolarů. Díky tomu se i bez intervencí centrální banky snížil reálný kurs rublu o 2,7 procenta. Odliv kapitálu je přitom způsoben několika faktory, například akvizicemi ruských firem v zahraničí a celkově nejistotou na politické scéně, jakož i zahraničněpolitickými problémy na Korejském poloostrově. Naproti tomu není prozatím jasné, nakolik se projeví důsledky odsouzení Michaila Chodorkovského. Ovšem vzhledem k tomu, že se jedná o starý případ a Chodorkovskij byl již dlouhou dobu ve vězení, navíc byl výsledek do značné míry očekávaný, žádná prudká reakce pravděpodobně nenastane.

Ministr financí Kudrin ovšem bude muset čelit jiné výzvě. Rok 2011 bude rokem supervolebním, navíc následovaným prezidentskými volbami v roce 2012. I na základě zkušeností z předchozího volebního období lze očekávat, že bude na něj ze strany resortních ministrů vyvíjen tlak na větší utrácení. Ačkoli se nezdá, že by mohl jakýkoli subjekt ohrozit dominantní postavení Jednotného Ruska, které navíc bude posíleno ještě využitím administrativních zdrojů, vliv na vládní výdaje je více než zřejmý. Paradoxně mu do jisté míry může pomoci současná krize. Rusko se totiž stále není schopné zbavit schodku svého rozpočtu, navíc rezervní fond, který měl primárně pokrývat rozpočtové schodky způsobené propadem cen ropy, je fakticky vyčerpaný. Ačkoli tedy bude snaha přilepšit především potenciálně nespokojeným skupinám obyvatel, jako jsou důchodci, argumenty ministra financí mohou být velmi pádné.

S případným zvýšením vládních výdajů souvisí i dlouhodobý ruský problém, kterým je inflace. I když se ji podařilo díky efektům krize snížit na jednocifernou úroveň, stále zůstává velmi vysoká. Zcela zjevně tak jdou proti sobě hned dva zájmy, vzájemně neslučitelné. Na jednu stranu Rusko potřebuje co nejnižší úrokové sazby, které by pomohly rozhýbat úvěry reálnému sektoru, na druhou stranu je centrální banka nucena kontrolovat silné inflační tlaky, které by přísun peněz do ekonomiky způsobil. Za rok 2010 se tak centrální bance nepodařilo udržet inflaci v rozmezí dříve plánovaných šesti až sedmi procent, když její výše dosáhla zhruba osmi procent.

Oslabování rublu kvůli domácím faktorům

Celkově tedy lze konstatovat, že se ruská vláda ani centrální banka nijak k úmyslnému snižování kursu rublu nepřipojily. Dokonce můžeme sledovat opačný efekt, kdy intervence centrální banky jde proti takové politice. Ačkoli tedy rubl vůči dolaru oslaboval, nešlo o výsledek promyšlené státní politiky či o působení vnějších vlivů, ale projevy několika jevů přítomných v ruském hospodářství. Hlavním z nich, který bude i nadále určovat chod ruské ekonomiky, je jeho jednoznačná závislost na vývozu energetických surovin.

Karel Svoboda je analytikem Asociace pro mezinárodní otázky.

Měnový a finanční nepořádek, ohrožená globalizace a co s tím vším má Čimerika

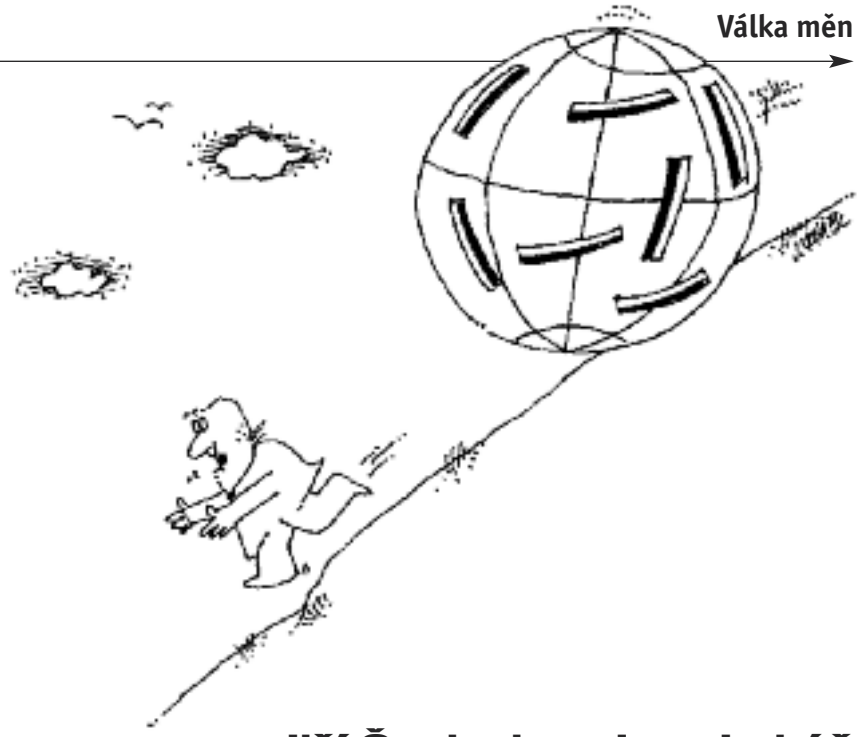

Jiří Časlavka a Ivan Lukáš

Světové hospodářství čelí v současné době možnému riziku měnových a obchodních válek a napětí. Jejich příčinou jsou přetrvávající globální nerovnováhy, jinými slovy existence toho, čemu britský finanční historik Neil Fergusson ve své knize *Vzestup peněz* říká Čimerika (Chimerica). Znamená to na jedné straně vysokou zadluženost často spojenou se slabým hospodářským růstem ve vyspělé části světa, především v USA (západní Čimeričané). Na straně druhé jsou to vysoké obchodní přebytky v Číně (východní Čimerika) a v dalších rychle rostoucích zemích s podhodnocenými měnami. To, co z těchto dvou táborů vytváří Čimeriku, je skutečnost, že obrovskou část dluhu západních Čimeričanů vlastní ti východní.

Zadlužení západní Čimeričané musejí více šetřit, což podvazuje domácí poptávku, takže sázka na export představuje logický krok jejich ekonomické strategie. Z tohoto důvodu se uchylují k různým podobám kompetitivních devalvací, jako například měnovému uvolňování, kvantitativnímu uvolňování nebo k přímým intervencím na měnových trzích. To podporuje jejich konkurenceschopnost a zároveň snižuje hodnotu dluhů, což se pochopitelně nelíbí jejich věřitelům, tedy především (i když ne jenom) východním Čimeričanům. Ti si navíc chtějí svou exportní výkonnost udržet a brání se tlakům na zvyšování domácí poptávky. Vedle toho se ale chtějí také chránit před hrozbou finančních a měnových spekulací (*carry trade*) a vyhnout se kondicionalitám světového hlídače MMF.

Politika ekonomické bezpečnosti založená na exportním růstu však do značné míry přispívá k udržování Čimeriky při životě. Mezinárodní ekonomika je totiž hrou s nulovým součtem: zboží a kapitál, které jedni dovážejí, musejí zase druzí dovážet.

Ochrana před měnovými spekulacemi

Carry trade je výnosný způsob obchodování, kdy si investoři půjčují peníze v zemích s nízkými úrokovými sazbami, které půjčují rychle rostoucím zemím s vysokými úrokovými sazbami. Zpravidla se jedná o krátkodobé úvěry a investice v zahraničních měnách, které jsou vysoce rizikové, protože pokud dojde k panice na finančních trzích, investoři se rychle stáhnou a úvěrové kanály vyschnou. Radikální pokles přílivu kapitálu vede i k poklesu hodnoty domácích měn a k nárůstu hodnoty dluhů v zemích s oslabující měnou, jež vedou k potížím s jejich splácením.

Jedno z poučení asijské finanční krize z let 1997 a 1998, které si vlády postižených zemí vzaly, bylo vytvoření obrovských rezerv (především v dolarech), které je měly ochránit před opakováním podobných katastrofických událostí. I když se následně ukázalo, že tato strategie ne zcela funguje, protože i když se vlády většinou snažily chovat disciplinovaně a vy-

hýbaly se rizikovým zahraničním úvěrům, soukromý sektor již tak opatrný nebyl, takže se mnohé země ocitly znovu v potížích. Přesto je hromadění a následný vývoz kapitálu pro mnohé země stále důležitou formou ochrany před finančními spekulacemi a následnými finančními krizemi.

Dalším důležitým důvodem, proč rychle rostoucí země udržují velké finanční rezervy, je špatná zkušenost z ozdravného procesu, který by jim hrozil, kdyby byly nuceny znovu se obrátit na Mezinárodní měnový fond. Tyto země se obávají ztráty hospodářské svrchovanosti, tvrdých rozpočtových škrtů a strukturálních reforem jdoucích nad rámec měnové a fiskální politiky.

Jak vybalancovat ekonomické nerovnováhy

Do debaty, jak vybalancovat ekonomické nerovnováhy, vstoupil nedávno i šéf MMF Robert Zoellick. V médiích se hodně diskutovalo o jeho nápadu o modifikovaném zlatém standardu nebo vytvoření světové měnové soustavy, zahrnující dolar, euro, jen, libru a jüan. Proč je debata o alternativě k dolaru jako rezervní měně tak důležitá? Alternativní měnový systém by mohl totiž přispět k odstranění závislosti stability mezinárodního měnového systému na monetární politice jediné země, a sice Spojených států.

První, kdo na problémovost dolaru jako rezervní měny upozornil, byl Robert Triffin v šedesátých letech 20. stolení, tedy v čase standardu zlato-dolar. Takzvané Triffinovo dilema tvrdí, že v systému, v němž dolar slouží jako centrální měna, může dojít k nárůstu likvidity jedině tehdy, když Spojené státy poskytnou světu více dolaru nárůstem deficitu platební bilance. Čím víc se tak ale děje, tím víc upadá důvěra v konvertibilitu dolaru za zlato.

V současné době plovoucích kurzů představuje toto Triffinovo dilema problém z jiného důvodu. Centrální banka USA (FED) má totiž ze zákona sledovat cenovou stabilitu, růst ekonomiky a zaměstnanosti ve Spojených státech. Pokud by vedle toho hleděla ještě na stabilitu mezinárodního měnového systému, překračovala by svůj mandát. Z jejího pohledu je tedy zcela logické, že v současné situaci pumpuje do ekonomiky stovky miliard dolarů ve snaze snížit kurz dolaru a podpořit vývoz. Číňanům a dalším věřitelům pochopitelně takový postup vadí, protože ve svých rezervách drží obrovské zásoby dolarů, jejichž hodnota se těmito operacemi snižuje.

Finanční krize posledních let potvrdily zranitelnost současného mezinárodního měnového systému a reforma je nyní ještě naléhavější a možná také pravděpodobnější než v minulosti. A je na co navazovat. Keynes přišel se svým návrhem na zavedení alternativní globální rezervní měny zvané *bancor* již těsně po skončení druhé světové války. Jeho plán spočíval ve zřízení mezinárodní clearingové unie, která by spravovala účty centrálních bank členských zemí. Systém byl zajímavý mimo jiné i tím, že v sobě obsahoval mechanismus jak čelit globálním nerovnováhám. V případě salda měly být uplatňovány sankční poplatky a postihován měl být jak věřitel, tak dlužník. V případě, že by dluh převyšoval stanovenou mez, byl by dlužník nucen tuto nerovnováhu řešit, například devalvací své měny. Věřitelské země by zase byly zavázány poskytovat do systému úvěr automaticky do výše svého přebytku.

> Důležitá je také debata o tom, která instituce by vlastně měla plnit funkci světového věřitele poslední instance. Zmiňme, že jeho hlavním posláním je zajistit, aby státy s jinak zdravými ekonomickými fundamenty nebyly nuceny devalvovat z důvodů nedostatku likvidity.

Keynesův návrh není ovšem jediný. Načrtneme alespoň dvě další možné alternativy k současnému světovému měnovému systému. První, méně radikální, je návrh Johna Williama z Petersonova institutu pro mezinárodní ekonomiku. Ten doporučuje zachovat centrální roli dolaru a zároveň navýšit úroveň Zvláštních práv čerpání (*Special drawing rights*, zúčtovací jednotka MMF), což by zajistilo rezervní akumulační cíle všech zemí. Odstranila by se tak potřeba Spojených států udržovat deficit, nezbytný pro nárůst likvidity. Toto řešení by bylo provázeno vytvořením speciálního účtu, který by umožnil odstranění nadbytečných dolarů, aniž by došlo k tlakům na měnově trhy.

Radikálnější je návrh UNCTAD, jenž má blízko i výše zmíněnému návrhu R. Zoellicka. Ten počítá s existencí vedoucích měn (planet), což by odpovídalo současnému multipolárnímu ekonomickému systému. Planety by byly propojeny symetricky řízeným plovoucím systémem a zároveň by na ně byly navázány měnově systémy satelitů neboli regionálních bloků.

Vraťme se ale ještě ke Keynesovu *bancoru*, který sice po druhé světové válce v Bretton-Woods zaujal, ale s dolarem to prohrál především proto, že Spojené státy byly tehdy největším věřitelem a dominantní mocností. Ať se nám to líbí, nebo ne, měnový systém vždy souvisel s geopolitikou. A je tomu tak i dnes, kdy změnu měnového systému požaduje guvernér Čínské centrální banky Čou Siao-čchuan a další představitelé národních bank zemí BRIC, tedy Brazílie, Rusko a Indie. Čína a další nově rozvíjející se země tak demonstrují svůj globální mocenský nárok, který by bylo dobré spojit i s větší odpovědností pod multilaterální kontrolou.

Nastiňme na závěr možné nástroje a mechanismy, které by mohly pomoci čelit riziku měnových a obchodních válek. Zmínili jsme již, že americká federální banka svou měnovou politikou ohrožuje stabilitu mezinárodního systému, ale že zároveň není v jejím mandátu na tuto stabilitu dohlížet. Otázka pak je, v čím mandátu by dohled nad strukturálními nerovnováhami, jež jsou zdrojem nestability, měl být. Jsou za tímhle účelem postačující koordinace na úrovni G20, nebo má být tato funkce v mandátu MMF, OSN

anebo se máme snažit o vytvoření úplně nové instituce?

Přebytkovým zemím je zapotřebí zajistit ochranu před šoky, které by mohly ohrozit stabilitu jejich ekonomik a měn. Tedy, aby tyto země nebyly v případě nesnází odkázány především jen samy na sebe, a tudíž nebyly nuceny hromadit tolik rezerv. Za tímto účelem je nutné posílit zdroje Mezinárodního měnoveho fondu z hlediska jejich kvantity, ale i kvality. Následně by pak bylo potřebně zřídit systém, který by případné přetrvávající nadstandardně velké obchodní přebytky penalizoval.

Důležitá je také debata o tom, která instituce by vlastně měla plnit funkci světového věřitele poslední instance. Zmiňme, že jeho hlavním posláním je zajistit, aby státy s jinak zdravými ekonomickými fundamenty, nebyly nuceny devalvovat z důvodů nedostatku likvidity. Problém je, že v současnosti není možné považovat MMF za skutečnou světovou centrální banku, jak připomíná i profesor z MIT Charles Kindleberger ve své knize *Mánie, panika a pády: historie finančních krizí.* Důvodem je, že po druhé světové válce nezvítězil Keynesův návrh, ale plán amerického ministra financí (*White plan*). Následkem toho je dnes kapitál MMF tvořený depozity členských států, a nemá tedy své vlastní peníze.

Pokud jde o MMF, je žádoucí omezit kondicionalitu v těch oblastech, které jdou za rámec měnové a fiskální politiky. Také je zapotřebí zajistit větší zastoupení chudých a rychle rostoucích zemí v rámci MMF. V neposlední řadě je žádoucí otevřít diskusi, co všechno má a co nemá být v mandátu Fondu. Na palčivost tohoto problému ukazuje nejenom otázka věřitele poslední instance, ale i situace kolem Irska z listopadu minulého roku. Tehdy si Irsko muselo půjčit nejenom od Evropské unie, ale také od MMF, aby mohlo sanovat své banky. Tím ale došlo k vytvoření kontroverzního precedentu. Mezinárodní měnový fond totiž zasáhl, zdá se, že poprvé ve své historii, aniž by daná země čelila měnové nestabilitě.

A konečně, je zapotřebí vytvořit novou světovou měnovou soustavu, která by zajistila odklon od dolaru jako dominantní rezervní a transakční měny. Která ze všech výše nastíněných variant by byla nejvhodnější, ponechávají autoři článku jako otevřený problém.

Leden, 2011

Jiří Časlavka a **Ivan Lukáš** pracují v analytickém centru Glopolis.
lukas@glopolis.org, caslavka@glopolis.org

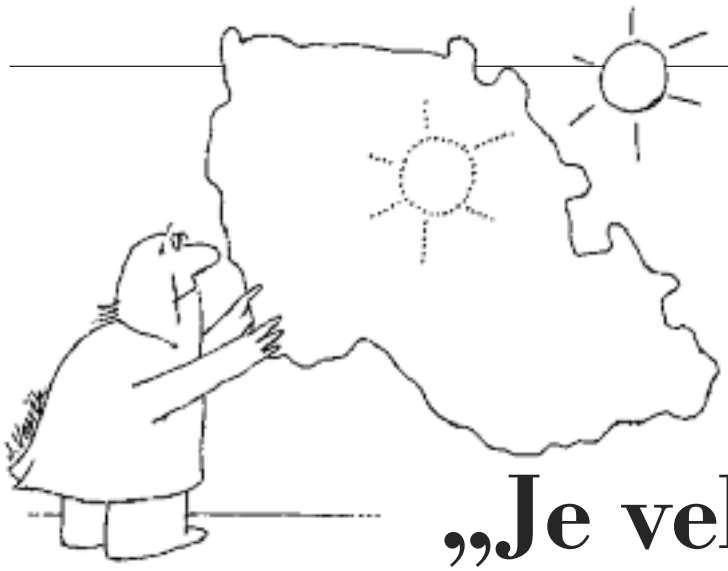

„Je velice dobré, že mnohokrát pohřbívaná Visegrádská čtyřka se projevuje jako výrazný faktor,“

říká český ministr zahraničních věcí **Karel Schwarzenberg**. V rozhovoru pro Mezinárodní politiku se zamýšlí nad prioritami české zahraniční politiky, našimi národními zájmy, dopadem rozpočtových škrtů a kauzy WikiLeaks na činnost české zahraniční služby a zdůrazňuje nutnost posílení vědecké spolupráce v rámci střední Evropy. S ministrem Schwarzenbergem rozmlouval Robert Schuster.

Jaké budou priority české zahraniční politiky v roce 2011?

Naše priority jsou konzistentní. K hlavním tématům bude patřit Evropská unie, kde se vzhledem k vytvoření nové zahraniční služby musíme silněji zapojovat a s tímto novým fenoménem pracovat. Druhá otázka, která je pro nás klíčová z bezpečnostních důvodů, jsou transatlantické vazby, kde je naším cílem jejich utužení. Pak je samozřejmě důležité mít co nejlepší vztahy se všemi sousedy, což se už poměr-

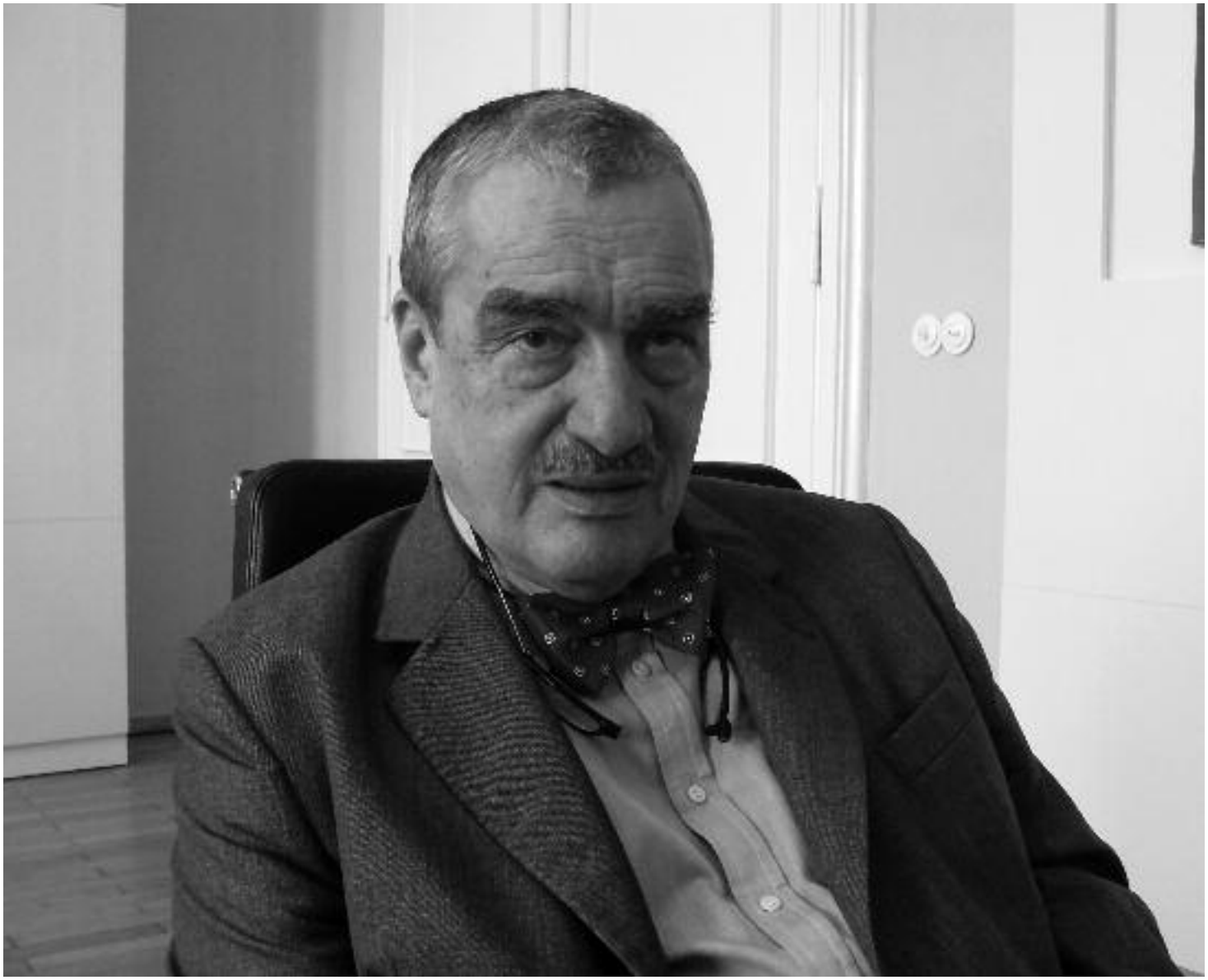

Karel Schwarzenberg Foto: Robert Schuster

ně podařilo při mém předchozím působení v čele ministerstva. Dnes máme nejenom vynikající vztahy s Německem, velmi dobré vztahy s Polskem – což bohužel v českých dějinách nebylo vždycky –, ale také s Rakouskem se vztahy výrazně vylepšily. Se Slovenskem je spolupráce naprosto bezproblémová, přičemž na většinu věcí máme stejný názor. Je třeba ale zmínit i našeho bývalého souseda, Maďarsko, které je teď pro nás jako předsedající země Evropské unie důležité. Prioritou bude pro nás i Východní partnerství, což bude vždycky poněkud obtížné, jako například nyní, v souvislosti se složitou situací s Běloruskem. Avšak prohlubování a další vývoj Východního partnerství bude určitě jeden z nejdůležitějších úkolů české diplomacie.

Už jste se zmínil o Maďarsku a Polsku, jež v letošním roce budou předsedat Evropské unii. Vidíte v tom příležitost pro českou zahraniční politiku, aby některé ze svých středně- nebo dlouhodobých cílů prosadila za pomoci obou předsednických zemí?

Výhodou je, že když se podíváme na priority maďarského předsednictví, jako je posilování Evropy, tak máme na většinu věcí stejné názory, což potvrdily i mé rozhovory s panem ministrem Martonyim. Taktéž s Polskem. V případě Maďarska i Polska existují pouze drobné rozdíly, které nejsou tak významné. Visegrádská čtyřka, která byla už mnohokrát pohřbívána, se více a více projevuje jako výrazný faktor, a to je velice dobré. Přes veškeré odlišné názory v některých otázkách je spolupráce v rámci Visegrádu dobrá.

Visegrádská čtyřka bude v letošním roce slavit dvacet let od svého založení. Mohlo by se toto uskupení už konečně stát „středoevropským Beneluxem“, jak se svého času v roce 1991 uvažovalo?

Ani Benelux už není, co býval v padesátých letech. Tím, jak se postupně rozrůstala Evropská unie, dostala původní regionální společenství úplně jiný charakter. Ale řekněme, že na úroveň dnešního Beneluxu by se visegrádská skupina do-

stat asi mohla. V Evropské unii existují vedle sebe velké a malé státy a všechny mají své zájmy. Samozřejmě, že se občas objeví nějaké problémy nebo zádrhele, ale přesto bych řekl, že se je daří v rámci Visegrádské čtyřky narovnávat.

V posledních měsících se hodně hovořilo o škrtech v rozpočtu, které dolehly i na naši zahraniční službu, což se setkalo s kritikou. Vidíte Vy osobně nějakou hranici, kam až ve škrtech zajít, aby to neohrozilo naši zahraniční politiku?

Nejde pouze o aktuální škrty. Nesmíme zapomenout, že od roku 2000 do roku 2010 jsme už byli ukráceni o třetinu prostředků. Zatím se nám dařilo se s tím vyrovnat. V důsledku toho musel začít na menších zastupitelských úřadech dělat každý diplomat všechno a dřívější rozdělení, kdy se někdo věnoval pouze proexportní politice a někdo další výlučně analýze politické situace, už dnes není možné – s výjimkou států, v nichž máme velká velvyslanectví, jako například ve Spojených státech nebo v Rusku. Dnes se musí každý diplomat opravdu velice snažit ve všech oborech. Existuje například mnoho zemí v oblasti třetího světa, kde máme velmi důležité proexportní zájmy, čemuž se přizpůsobují i naši diplomaté. Už předtím, než nastupují na svou misi, se setkávají s podnikateli atd. Jestli budou v resortu další škrty, závisí na hospodářské situaci, tzn., jak se bude vyvíjet celkový rozpočet, což pochopitelně nejsem schopen předpovědět. Může samozřejmě nastat okamžik, kdy budeme v situaci, že v některých konkrétních oblastech už nebudeme schopni plnit své úkoly. Zatím to stále ještě jde, ale musíme být obezřetní.

Velmi aktuálním tématem je kauza WikiLeaks. Bude mít podle Vás zveřejnění tajných diplomatických depeší dopad na změnu pojetí práce diplomata, případně jeho úkolů?

Zásadní úkoly diplomacie se nikdy nezmění. Jejím hlavním úkolem je zajištění bezpečnosti státu, což se nevztahuje pouze na klasické vojenské ohrožení, ale patří sem i pronikání mezinárodního zločinu, pašování drog a je třeba říci, že bezpečnost státu souvisí i s korupcí. I korupce má bezpečnostní aspekty, protože různé zainteresované zahraniční strany mohou korupční prostředí využít ve svůj prospěch. Dalším fenoménem jsou kyberútoky, kterými mohou být cíleně narušovány počítačové sítě a systémy v jednotlivých zemích. V souvislosti s WikiLeaks se musíme starat o to, jak jisté zprávy doručit do ústředí, aniž by se dostal jejich obsah do nebezpečí. Že se mladí hackeři dokáží dostat prakticky kamkoli, to je samozřejmě problém. S tím ale bojují všichni.

Zásadní úkoly diplomacie se nikdy nezmění. Jejím hlavním úkolem je zajištění bezpečnosti státu, což se nevztahuje pouze na klasické vojenské ohrožení, ale patří sem i pronikání mezinárodního zločinu, pašování drog a je třeba říci, že bezpečnost státu souvisí i s korupcí.

Před přibližně patnácti lety se u nás hodně hovořilo o národních zájmech a mnozí viděli jejich naplnění v našem členství v Evropské unii. V unii už jsme. Jak byste nyní definoval naše národní zájmy pro období příštích deseti až patnácti let?

Na prvním místě bych uvedl zajištění bezpečnosti státu ve všech aspektech. Za druhé zajištění hospodářské prosperity. Jelikož jsme průmyslová země, jsme závislí na exportu. Jsme hodně provázaní s hospodářskou situací v Německu. Uvědomme si, že například do Bavorska exportujeme víc než Rusko nebo Čína i Spojené státy. Znamená to ale také hledat nová odbytiště, abychom nebyli v obdobích krizí příliš závislí na vývoji v jedné zemi. Naším velkým zájmem by měl být také rozvoj vědy a výzkumu, kde jsme bohužel v minulých obdobích zaostali. Proto jsem například rád, že v souvislosti s vyjednáváním o radarech se podařilo se Spojenými státy uzavřít dohodu o velmi úzké spolupráci, což se také dobře vyvíjí. Musíme se ale snažit to dále rozvíjet. Měli bychom se v rámci naší zahraniční politiky pokusit vybudovat spolu s našimi partnery ve Visegrádské čtyřce a například také s Rakouskem opravdové „Center of Excellence“. Když vidíme, jak zaostává Evropská unie jako celek v oblasti vědy a výzkumu, a že podle mezinárodních srovnání vysokých škol na celém světě patří na evropské pevnině ke světové špičce pouze ETH ve švýcarském Curychu, pak je patrné, co všechno musíme vylepšit. To je asi náš největší státní zájem, abychom mysleli na naši budoucnost. Jako průmyslová země, která žije z velké části z exportu, musíme vybudovat vědeckou základnu, abychom nebyli pouze prodlouženou rukou cizích společností. Musíme si uvědomit, že když nebudeme sami schopni přidat nějakou hodnotu, mohou se investoři, kteří k nám v minulosti přišli, stěhovat dál. Nemůžeme spoléhat na to, že dosavadní komparativní výhoda levné pracovní síly, která tu dosud byla, se udrží věčně. Velký národní zájem je i česká kultura, což už sice nespadá pod ministerstvo zahraničních věcí, ale patří k tomu například udržení českého filmového průmyslu.

Karel Schwarzenberg

(1937) žil v letech 1948 až 1989 v emigraci v Rakousku. V roce 1984 se stal prezidentem Mezinárodního helsinského výboru pro lidská práva. Po návratu do vlasti v roce 1989 se stal se blízkým spolupracovníkem Václava Havla, v letech 1990 až 1992 byl jeho kancléřem. V roce 2004 byl zvolen senátorem Parlamentu České republiky za volební obvod č. 6 a stal se členem senátního Výboru pro záležitosti Evropské unie. V období 2005 až 2007 předsedal senátnímu Výboru pro zahraniční věci, obranu a bezpečnost. V lednu 2007 byl jmenován ministrem zahraničních věcí České republiky a byl jím až do demise kabinetu Mirka Topolánka v květnu 2009. V červnu 2010 byl zvolen do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. V červenci 2010 byl jmenován 1. místopředsedou vlády a ministrem zahraničních věcí České republiky.

Nenapravitelný optimista

Petr Drulák

Jiří Dienstbier patřil k několika málo českým politikům, kteří přesáhli českou kotlinu. Po jeho odchodu na konci prvního lednového týdne ho hlavní světová média připomněla jako disidenta-politika, souputníka Václava Havla a jednoho z těch, kdo v roce 1989 trhali či spíše stříhali železnou oponu. Do Prahy se s ním přijela rozloučit legenda německé a evropské diplomacie Hans-Dietrich Genscher, s nímž Dienstbier tehdy hraniční dráty přestřihával. Záběry obou státníků, jak společně obřími nůžkami likvidují plot z ostnatého drátu, oblétly svět. A Dienstbier jako bývalý novinář asi tušil, že právě tímto obrazem se zapisuje do evropské kolektivní paměti. Byl však mnohem víc než odvážný sympaťák s nůžkami. Můžeme na něho vzpomínat jako na velkého Evropana, výjimečného politika a báječného člověka.

Aktivní Evropan

Dienstbier přesáhl české poměry svým politickým významem díky tomu, že už je dávno předtím přesahoval svým rozhledem. Pěstoval ho celý život: četbou, prací zahraničního zpravodaje, širokou sítí přátel, psaním a zase četbou. Když v prosinci 1989 mění kotelnu za Černín, ujímá se vedení československé diplomacie bez předchozích diplomatických či institucionálních zkušeností. Přesto je koncepčně lépe připraven než kdokoli z jeho poválečných předchůdců či z těch, kdo ho následovali. Přípravou mu byla práce na disidentském *Snění o Evropě*, ale především ho poháněla jeho celoživotní vášeň pro mezinárodní politiku. Každý z postkomunistických ministrů zahraničí se v oněch měsících ocitl ve světle reflektorů, jen málokterý dokázal jako Dienstbier něčím přispět.

Dienstbier přesáhl české poměry svým politickým významem díky tomu, že už je dávno předtím přesahoval svým rozhledem. Pěstoval ho celý život: četbou, prací zahraničního zpravodaje, širokou sítí přátel, psaním a zase četbou. Když v prosinci 1989 mění kotelnu za Černín, ujímá se vedení československé diplomacie bez předchozích diplomatických či institucionálních zkušeností. Přesto je koncepčně lépe připraven než kdokoli z jeho poválečných předchůdců či z těch, kdo ho následovali.

Jeho diplomacie se neomezovala pouze na agendu, kterou museli řešit všichni a která se valila ze všech stran – od stahování sovětských vojáků po přibližování k dříve nepřístupným mezinárodním organizacím. Přidal se k těm, kteří se pokoušeli usměrňovat osvobozený proud evropské politiky do podoby nového multilaterálního řádu. Se značným ohlasem se například setkala jeho iniciativa na vytvoření Evropské bezpečnostní komise či triangulární plán, který měl zajistit západní peníze pro náš odbyt na sovětském trhu. I když Evropa nakonec šla jinudy, Československo získalo pověst aktivního a konstruktivního člena mezinárodního společenství a s tím i mezinárodněpolitický kapitál, o němž si dnešní Česko může nechat jenom zdát. Zcela konkrétní byly výsledky v sousedské politice – především nastolení nových vztahů s Německem a aktivní utváření visegrádské spolupráce.

Aktivním Evropanem zůstává i po svém odchodu z ministerstva zahraničí – jako středoevropský zástupce v poradní skupině generálního tajemníka OSN ke globálním reformám a jako zvláštní zpravodaj Komise OSN pro lidská práva pro bývalou Jugoslávii. Zejména v roli zpravodaje opět prokázal svou odvahu, když se nebál jít proti převládajícímu západnímu mínění, které se černobíle stavělo za kosovské Albánce proti Srbům. Srbské zločiny neomlouval, ale upozorňoval i na zločiny albánské, před nimiž západní velmoci zavíraly oči. Byl přesvědčeným multilateralistou. Nikoli z nějakého naivního idealismu, jak mu někteří krátkozrací kritici podsouvali, nýbrž z naprosto realistického odhadu možností malého středoevropského státu. Věděl, že v mezinárodním prostředí bez silných mezinárodních institucí, se takový stát stává žetonem ve velmocenských hrátkách. Proto odmítal americký unilateralismus, ať už šlo o Irák či o radarovou základnu, i přesto, že tato politika přicházela ze země, kterou měl rád a obdivoval.

Politika jako služba veřejnému zájmu

Dienstbier byl politikem a sám se za politika považoval. Jeho pojetí politiky se však radikálně lišilo od toho, co dnešní česká politika představuje a obnáší. Především nebyl politikem stranickým a jeho zkušenost s politickými stranami to jen potvrzuje. Z KSČ ho normalizátoři vyloučili, Občanské hnutí a Svobodné de-

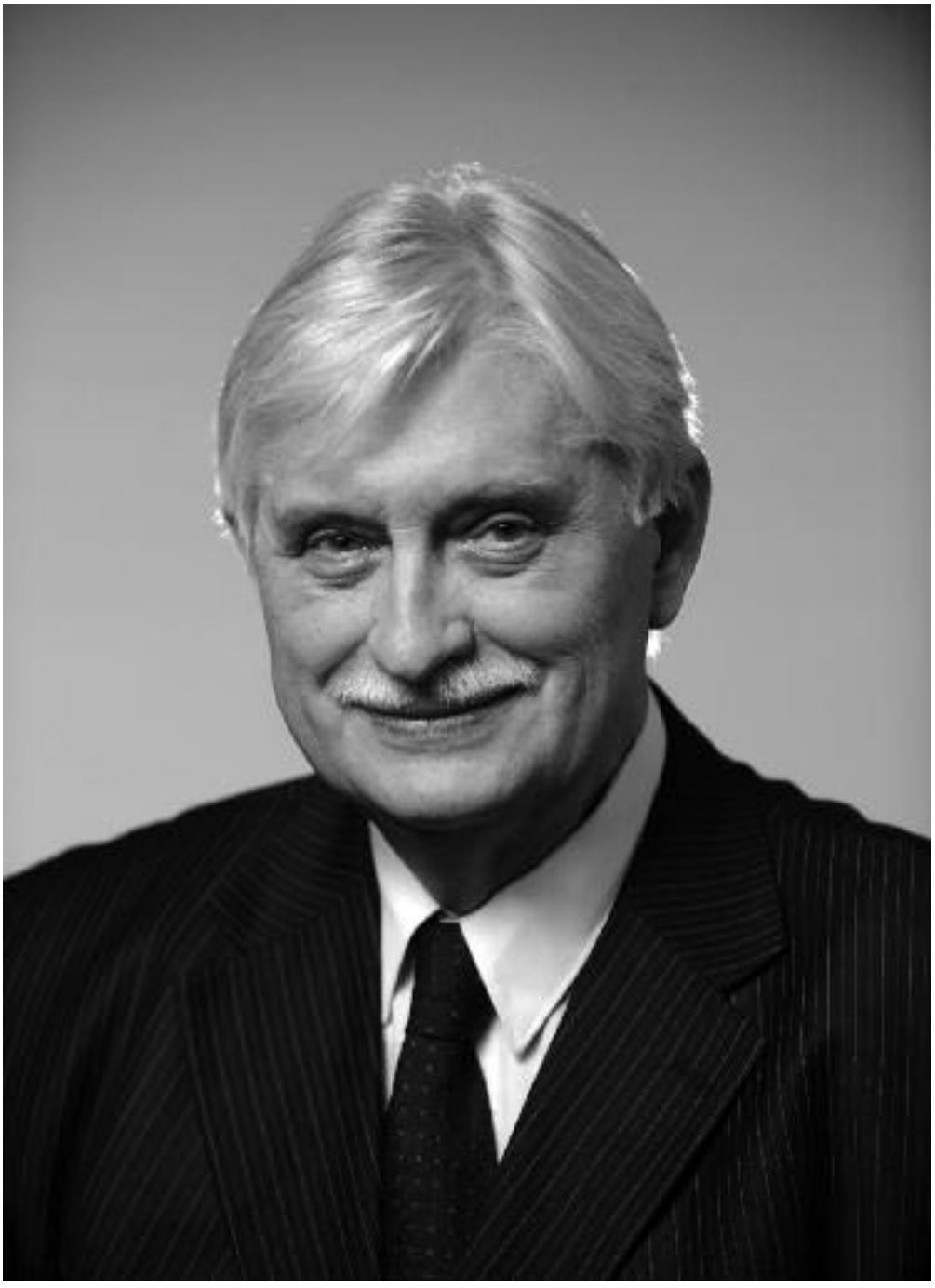

Jiří Dienstbier (1937–2011) Foto: archiv redakce

mokraty vedl neúspěšně a příliš nezapadal ani do sociální demokracie, za niž byl v Senátu. Nerozuměl si ani se stranami, ani s jejich pojetím politiky, která se smrskává na přetahování o veřejné zdroje v atmosféře tvořené podivnou směsicí bezpáteřnosti a ideologického dogmatismu.

Jakkoli to v dnešním režimu obsazeném stranickými kreaturami zní neuvěřitelně, Jiří Dienstbier politiku chápal jako službu veřejnému zájmu, která vychází z občanské společnosti. Odmítal ideologická dogmata a opíral se o praktický úsudek zdravého rozumu, ovšem kultivovaného studiem a zkušeností. Do politiky vstupuje v roce 1977 podpisem Charty a největšího uznání se mu v ní dostává v letech 1989–1991 jako nestraníkovi, představiteli Občanského fóra. V jeho dalším působení mu leckdo vyčítal neobratnost při stranických záležitostech. Když dnes vidíme, do jaké korupční sítě zapletli českou politiku Dienstbierovi obratnější a úspěšnější soupeři, měli bychom jeho neobratnost chápat spíše jako odkaz k takové politice, za niž se její praktici nemusejí stydět.

Kromě zájmu o zahraniční politiku se jeho politickou angažovaností táhlo ještě jiné téma – obrana nespravedlivě stíhaných. V roce 1978 patřil mezi zakladatele stejnojmenného výboru, který upozorňoval na zvůli komunistické justice. Tehdejší režim jejich dobré skutky po zásluze potrestal vězením. Od devadesátých let Dienstbier soustavně vystupoval proti nespravedlnosti mediálních lynčů pořádaných českými antikomunisty, naposledy v případě Milana Kundery, i proti jejich pokusům o zatemňování moderních českých dějin. Antikomunisté, z nichž řada se za minulého režimu dokázala docela dobře zařídit, se pak bývalému komunistickému vězni pošklebovali, že on sám byl koneckonců v šedesátých letech v komunistické straně. Dobré skutky se prostě trestají.

Dienstbier si z toho moc nedělal. Ne, že by měl hroší kůži, ale dokázal být nad věcí. Jako nenapravitelný optimista hledal v lidech, včetně svých politických soupeřů, spíše to dobré. Častokrát se proto zklamal, ale nikdy nezlomil. Disponoval jednou – pro dobrého politika naprosto nezbytnou – ctností, měl rád lidi a zajímal se o ně. A lidé měli většinou rádi jeho. Jako člověk v sobě měl určitou základní upřímnost – nic nepředstíral a na nic si nehrál. Byť úsměv považoval za nezbytnou součást společenské výbavy, nemusel ho ze sebe nutit. Smál se rád. Poslední dobou moc důvodů k úsměvu neměl. Česká politika mu je nedávala a nemoc ubírala sil. Jeho rozhled, humor i nadhled nám budou chybět.

Petr Drulák je ředitelem Ústavu mezinárodních vztahů.
drulak@iir.cz

Indie a Mexiko: rub a líc řešení jednoho problému

Jaroslav Foltýn

Turisté a byznysmeni, z nichž většina přichází do Indie přes bombajské letiště, jsou příjemně překvapeni rostoucím ruchem a počtem startujících a přilétajících letadel, která jsou obvykle plná dobře vypadajících manažerů západního střihu a vybavených kufříky dokumentů a dostatkem peněz. Na první pohled to vypadá, že deset let trvalého růstu kolem deseti procent ročně vyvedlo zemi ze starých obtíží a přivedlo k prosperitě. To je však pravda pouze částečná, protože po východu z letiště se ocitnou uprostřed šestnáctimilionového města, které má sice největší burzu v zemi a je vybaveno nebývalým počtem bank a moderních budov, ale také – a to převážně – slumů nejhoršího ražení. Bombajským přístavem prochází 40 procent indického zahraničního obchodu, ale ve slumech žije i 20 procent nejchudších obyvatel země.

Indická chudoba

Indické slumy jsou zlým snem každého urbanisty a městského plánovače. Stavěné z plechu, bláta, kusů dřeva na pozemcích bez oprávnění, bez kanalizace a často bez osvětlení. V nejlepším případě je elektřina odebírána přímo z drátů vedení. Topí se suchým trusem nebo vzácněji dřevem, takže ovzduší je plné smogu. V těchto „domech“ není vzácností, že zde bydlí deseti- až patnáctičlenné rodiny. Slumy najdeme všude, ve městech i na vesnicích.

Mahátma Gándhí kdysi napsal, že Indie žije na venkově, což platí v podstatě dodnes. Z více než miliardy obyvatelstva žije na venkově 72 procenta lidí, což je srovnatelné s Nepálem (85 procent), Pákistánem (68 procent), Srí Lankou (79 procent), Bangladéšem (76 procent). Po staletí to byla potravinová zásobárna těchto zemí, ale nyní, s klesajícím podílem zemědělství ve skladbě HDP začínají v těchto zemích problémy se zásobováním a výživou obyvatelstva.

Ty se navenek projevují v problémech extrémní chudoby (400 milionů lidí jen v Indii), která podle vývoje Giniho koeficientu příliš neklesá. Jak je to možné při tak enormních tempech růstu HDP a HNP? Příčina je v nerovnoměrném rozdělování benefitů z tohoto růstu. Bohatí prostě dále bohatnou a chudí chudnou. Dnes horních 10 procent obyvatel Indie disponuje 31,1 procenta důchodu země, zatímco nejchudších 10 procent pouze 3,6 procenta. Rozdíly se projevují i regionálně. To je ostatně charakteristické i pro jiné země jižní a jihovýchodní Asie, například v Číně, kde důchod na obyvatele u 10 procent nejbohatších je 65krát vyšší než u 10 procent nejchudších, ovšem včetně Hongkongu.

Sociální koheze je tím vážně narušována, což je předmětem četných studií. Jde o kratší očekávanou délku života, vyšší nemocnost, dětskou úmrtnost, deprese, zločinnost atd. Etnické a náboženské konflikty jsou hůře řešitelné, následky přírodních pohrom obvykle horší (záplavy, zemětřesení, bouře apod.).

Situace v Indii se zhoršuje také rychlými přírůstky obyvatel, protože valná většina chudých nemá přístup k antikoncepci. Jen tak se může stát, že jen v Indii má osm svazových států více chudých obyvatel než 26 nejchudších zemí Afriky dohromady. Na tomto nešťastném kontinentu je situace horší jen v Súdánu, Etiopii, Keni a Nigeru.

Zde ovšem není z čeho do zemědělství investovat. Jiná je však situace v Jižní a Střední Americe.

Mexický recept

Například Mexiko, poučené dvěma „pesetovými krizemi“ 80. a 90. let, provedlo řadu reforem, které umožnily snížit extrémní chudobu ze 42,4 procenta na 27,9 procenta. Faktorů, které to umožnily, je více – od obnovení makroekonomické stability až po určitou změnu na venkově od pěstování potravin k nezemědělským aktivitám, k turismu a jiným službám.

Mexiko samo má potravin dostatek a vyváží je do USA – výhodně, neboť

vstoupilo do systému NAFTA, který umožňuje dovozy techniky a technologií pro „zelenou revoluci“ výměnou za potraviny, stejně tak jako i v jiných odvětvích ekonomiky. Má diverzifikovanější zemědělský export: kromě pšenice a kukuřice vyváží také čirok, fazole, cukrovou třtinu, zeleninu, ovoce, banány, bavlník a kávovník.

Mexiko má růstová tempa stěží poloviční než Indie (4,5 procenta), ale problém chudoby zde nevyvstává zdaleka tak markantně jako v Indii. Není to jen výsledek většího zájmu státu o agrární otázku, ale též lepším celkovým řešením sociální koheze.

Produktivita práce mexického rolníka je nízká. V zemědělství pracuje 30 procent pracovní síly, ale produkuje pouze necelých devět procent HNP. Přesto je srovnatelně vyšší než v Indii. Rozsáhlé vládní projekty v Mexiku zvýšily od poloviny minulého století rozlohu zavlažované půdy na 6 milionů hektarů.

Samostatnou kapitolu tvoří agrární reformy. O ty se pokoušejí mexické vlády již nejméně čtyři desítky let a všechny tyto pokusy byly z velké části neúspěšné. Jde o rozdělení půdy velkých haciend mezi bezzemky. Pokusy téměř vždy končí tím, že majitelé haciend rozdělí půdu pouze formálně mezi příbuzné a přátele, takže bohatí latifundisté (*caciques*) nikdy neztratili kontrolu nad svým bohatstvím. Obrat nastal až v roce 1994.

Zapatisté (strana pojmenovaná podle lidového hrdiny osvobozenecké armády Emiliana Zapaty) zorganizovali povstání v Chiapas, které se rozšířilo do všech chudých oblastí a nabylo celonárodní charakter. Skončilo násilnými formami odporu, jako únosem dvou předních finančníků a zavražděním prezidentského kandidáta Luise Donalda Colosia, ostřelováním některých čtvrtí hlavního města atd. Poté vláda vyhověla většině požadavků zapatistů a část půdy byla skutečně rozparcelována. Proto je povstání v Chiapas pokládáno za přelomový moment řešení chudoby v Mexiku, kde za patnáct uplynulých let skutečně došlo k jejímu poklesu celkem znatelným způsobem. Na parcelování dohlížela *Institucionální revoluční strana* (PRI), která tímto způsobem přispěla ke stabilizaci země.

Dalším příznivým činitelem je nález a stoupající cena ropy, jejíž těžba odčerpává jednak část nezaměstnaných, jednak umožňuje určité dotace zemědělství a jeho modernizaci, která je dále zesilována propojením zemědělství s technologiemi USA v rámci NAFTA, jež tak získalo přístup na severoamerické trhy a pomoc v chronických makroekonomických potížích.

Problematika chudoby v Mexiku tím zdaleka vyřešena nebyla, ale k jejímu zmírnění došlo. Mexické slumy jsou alespoň na pohled v lepším stavu než v Indii a část rolníků nyní žije lépe. Odcházejí sice do měst, ale jsou podnikavější než jejich indické protějšky. Rolníci také dlouhodobě podporují stranu PRI, kde tvoří jeden ze základních tří pilířů lidové podpory spolu s tradičními spojenci dělníky a státními zaměstnanci.

Mexický recept není na rozdíl od Indie nijak sociálně revoluční, ale je účinnější, protože je aktivnější a má určitou státní podporu. Chudí zde nejsou pasivními subjekty, ale mají (samozřejmě pouze z části) o své vlastní sociální povznesení vyšší zájem. Indická společnost jako by „zamrzla“ ve starodávných kastovních tradicích, což se projevuje v nelepších se poměrech chudoby.

Mexický recept není na rozdíl od Indie nijak sociálně revoluční, ale je účinnější, protože je aktivnější a má určitou státní podporu. Chudí zde nejsou pasivními subjekty, ale mají (samozřejmě pouze z části) o své vlastní sociální povznesení vyšší zájem. Indická společnost jako by „zamrzla“ ve starodávných kastovních tradicích, což se projevuje v nelepších se poměrech chudoby.

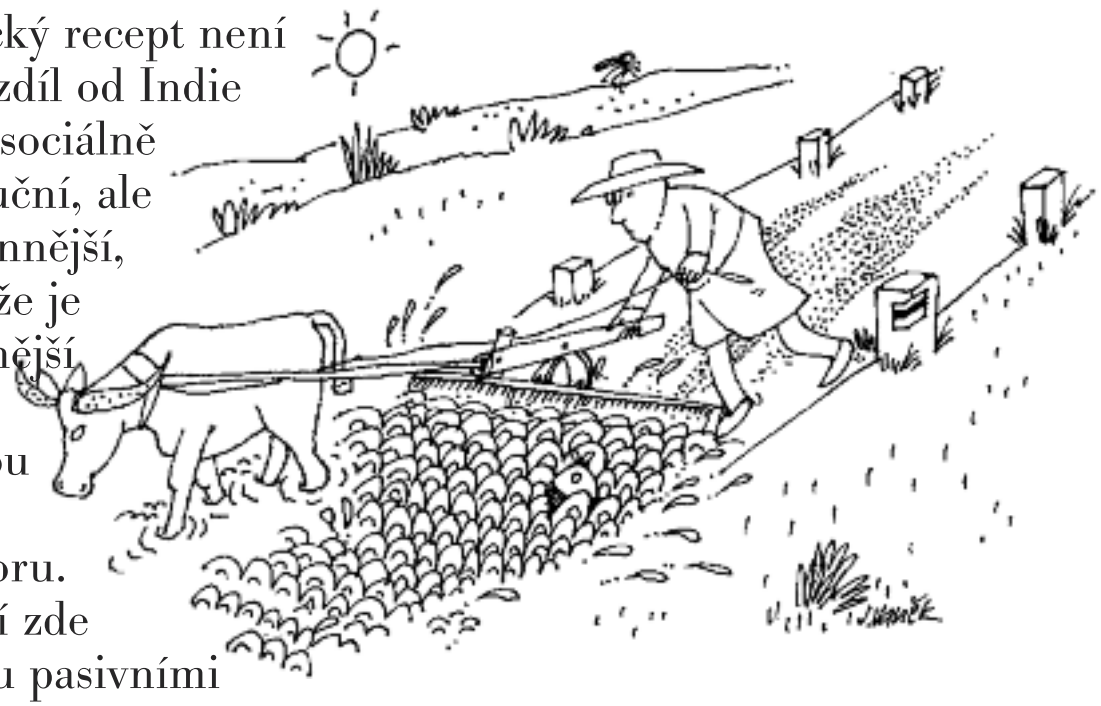

Tímto způsobem ani impozantní růstové ukazatele nemohou nic vyřešit. Sociální koheze tak ustrnula ve starých tradicích. Tím není řečeno, že se v Indii nic neděje. Uvolnění kontroly průmyslu a výroby spotřebního zboží určité výsledky přineslo. Nicméně stále převládá venkovská Indie, kde pracuje (nebo živoří) 70 procent populace. Více než třetina z nich obdělává půdu o rozloze menší než 0,2

hektaru, což k uživení větší rodiny nestačí.

Přes všechny problémy s nezkrotnou chudobou v Indii za více než 60 let nikdy nedošlo ke změně vlády jinak než řádnými volbami a na rozdíl od Pákistánu se zde nikdy nekonal vojenský puč. Je tedy otázka, zda chudoba širokých rozměrů není cenou za tuto demokratickou stabilitu. Vyskytují se i hlasy, které říkají, že Indii se podařilo úspěšně spojit východní spiritualitu a tradici se západním politickým liberalismem (např. Richard Wilkinson).

Nicméně alespoň část mexického receptu by Indii určitě neškodila. Státy se obvykle rozvíjejí rychleji, pokud zde panuje vyšší stupeň sociální koheze. Růst sám problémy země nevyřeší a sociální stránka je podstatnou součástí rozvoje, což koneckonců bylo již prokázáno v hospodářskopolitické praxi a v Indii a Mexiku znovu dokumentováno.

leden 2011

Jaroslav Foltýn je docentem pro obor světová ekonomika na VŠE.
foltyn.jar@seznam.cz

Jak reformní jsou reformy v Saúdské Arábii?

Ondřej Beránek

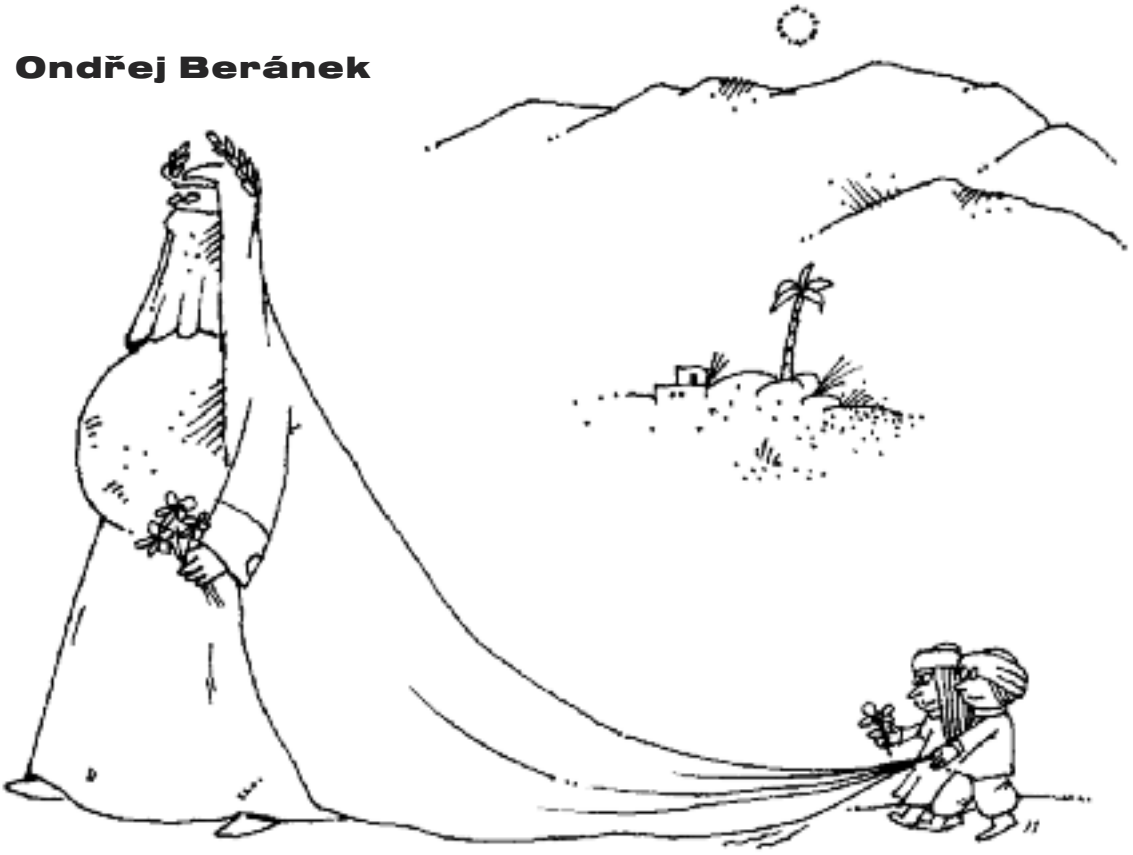

„Šťavnaté“ informace z WikiLeaks, v nichž právě Saúdská Arábie často figurovala, odvedly, zdá se, pozornost od jedné věci: a sice, království stále trpí mnoha problémy. Jistě, zvláště v posledních letech se mezi některými novináři či komentátory stalo zvykem aplaudovat „reformním“ krokům krále Abdalláha, a označovat ho proto za liberála či velkého reformátora. Problém reforem v Saúdské Arábii je ale problémem optiky, kterou na ně hledíme. Soudě podle saúdských standardů lze konstatovat, že za posledních deset let se některé věci opravdu posunuly k lepšímu. Ovšem kritičtější pohled odhalí, že je to stále zoufale málo.

Království podle WikiLeaks

Ze všech zemí zmíněných v nedávno zveřejněných diplomatických zprávách jen málokterá přitáhla takovou pozornost jako Saúdská Arábie. Na druhou stranu informace, byť na první pohled se skandálním nádechem, nepřinesly o království nic nového. To, že Saúdové nemají Íránce příliš v oblibě, nikoho nepřekvapilo. Stejně jako to, že komplikovanou situaci ohledně svého silného souseda – koneckonců stejně jako ostatní zálivové monarchie – nechtějí řešit. A že král Abdalláh opakovaně vyzýval USA, aby Írán napadly, „odřízly hadí hlavu“ a zastavily íránský jaderný program, je jen logickým vyústěním dlouhodobého postoje. Tato zpráva tak pouze potvrdila to, že saúdský režim sdílí mnoho podobných obav s jiným blízkovýchodním státem – Izraelem.

Jiná zpráva hovořila o jistém večírku na nejvyšších místech, na němž alkohol tekl proudem

a účastníkům byly k dispozici prostitutky. Ani tato zpráva saúdskou veřejnost (natož západní pozorovatele) nevyvedla z míry. Vždyť o podobných libůstkách některých členů vládnoucí rodiny, kteří za takovou zábavou létají do mnoha míst světa, saúdští obyvatelé „vtipkují" už několik desetiletí. Povaha odhalených zpráv tedy vedla k tomu, že Saúdští Arabové na ně nijak vzrušeně nereagovali a ticho jako svou (již tradiční) reakci zvolila i saúdská vláda. Tentokrát se ani nesnažila o cenzuru a neblokovala přístup na stránky s inkriminovanými zprávami.

Snad nejzávažnějším aspektem informací z WikiLeaks bylo, že Saúdská Arábie dodnes zůstává největším světovým sponzorem islamistických ozbrojených skupin. Podle Hillary Clintonové není království ochotné na této věci nic měnit. Peníze ze Saúdské Arábie (ať už oficiálně, či prostřednictvím různých krycích obchodních společností či „charitativních" organizací) tak plynou do rukou mnoha skupin včetně afghánského Tálibánu. Podle uniklých zpráv jistá saúdská společnost financovala i pákistánskou ozbrojenou skupinu *Laškar-e tajba*, která v roce 2008 udeřila v Bombaji a zanechala po svém řádění 164 mrtvých a mnoho zraněných. Ani tato zpráva není ničím novým – mnozí odborníci na podobnou věc upozorňovali už dávno (dokonce i před 11. zářím). Přesto zveřejnění zpráv slouží alespoň jako dobře načasovaná připomínka saúdských aktivit s globálním dopadem a některých neměnných rysů království.

Saúdské reformní úsilí

Nelze popřít, že král Abdalláh během své vlády prosadil mnohá opatření, jež bychom mohli označit za kroky k větší liberalizaci. Potíží většiny těchto změn ale je, že nejsou institucionálně ukotveny a jejich prosazování Abdalláhovými nástupci je značně nejisté. V čele některých ministerstev (zejména školství a justice) sice usedli liberálněji smýšlející lidé, situaci ale komplikuje to, že prosazování reforem v reálném životě brání níže postavení konzervativní úředníci a všude přítomní duchovní. To je dobře znát například na oblasti vzdělávání – na nejvyšší místa ministerstva byli dosazeni zdánliví reformátoři, ale reforma vzdělávání nepřekročila drobné změny ve výukových osnovách a úpravy (často spíše kosmetické) učebních textů. Vzdělávání tak stále dominují náboženské předměty.

Lidská práva

Abdalláhův reformní projekt se zaměřil na čtyři oblasti týkající se problematiky lidských práv: práva žen, svobodu slova, spravedlivé soudy a náboženskou toleranci. Ještě před nějakými deseti lety v Saúdské Arábii neexistovali v podstatě žádní obhájci lidských práv. Dnes se této oblasti věnuje vládní agentura i mnoho nezávislých aktivistů s nejrůznějšími zájmy. Změnilo se i všeobecné nazírání na mezinárodní lidská práva – ta jsou dnes již vesměs přijímána jako slučitelná se šaríou, islámským právem. Ačkoli toto jsou rozhodně kroky správným směrem, vláda dodnes potlačuje nevládní organizace za lidská práva a spíše prosazuje, aby se touto oblastí zabývala pouze vládou kontrolovaná agentura. Ta je samozřejmě lepší než nic, bohužel ale nemá v popisu práce věnovat se „citlivým" kauzám.

Nelze popřít, že král Abdalláh během své vlády prosadil mnohá opatření, jež bychom mohli označit za kroky k větší liberalizaci. Potíží většiny těchto změn ale je, že nejsou institucionálně ukotveny a jejich prosazování Abdalláhovými nástupci je značně nejisté.

Práva žen

Postavení žen slouží jako dobrý barometr postupu Saúdské Arábie v oblasti reforem. Ženy na jednu stranu již nejsou vystavovány tak přísné segregaci ve veřejném prostoru. Král také navzdory hlasitým protestům prosadil založení první koedukované univerzity. Některé Saúdky se rovněž již nebojí psát kritické články do novin nebo vydávat (často pikantní) romány. O oblasti ženských práv se také bezpochyby v poslední době rozpoutala nezvyklá veřejná debata. To se týká i donedávna tabuizovaného problému domácího násilí. Na druhou stranu svoboda pohybu je pro většinu Saúdek dodnes neznámý pojem a muži nad nimi stále mají právo poručnictví. Z toho například plyne to, že bez jejich doprovodu nemůže být žena ošetřena v nemocnici. Ženy nesmějí bez povolení mužského poručníka cestovat a zapovězeny jsou jim také mnohé profese. Pokračující upírání jejich práva řídit automobily snad ani nemusí být zmiňováno. I proto může být nedávný vývoj v nově založené agentuře OSN (*UN Women*), věnující se celosvětové propagaci rovného postavení mužů a žen, brán jako výsměch do tváře mezinárodního společenství. Křeslo v dozorčí radě si totiž zajistila právě Saúdská Arábie.

Svoboda slova

Občané Saúdské Arábie mají dnes rozhodně větší právo kritizovat svou vládu. To se projevuje nejen na stránkách novin, ale i na rostoucím počtu saúdských blogů, Facebooku a Twitteru (není náhodou, že právě Twitter hodlá v dohledné době uvést arabskou verzi). Ovšem i v tomto ohledu existují hranice, které není radno překračovat. Problém navíc komplikuje to, že nikdo přesně neví, kde tyto hranice leží. Obecně platí, že mezi tabuizovaná témata patří zpochybňování náboženské ideologie svázané s královským režimem. Stejně tak je více než riskantní kritizovat konkrétní členy vlády, obzvláště prince. Nedávno se tak za mřížemi ocitl univerzitní profesor, který si dovolil napsat článek o problému pokročilého věku saúdských vládců. Oproti tomu kritika různých institucí (v posledních letech to platí zejména o náboženské policii), korupce nebo vládních opatření bývá tolerována, tedy za předpokladu, že se nesnaží zpochybňovat politický systém. Přísně trestáno naopak bývá organizování jakýchkoliv aktivit požadujících politické změny. Království také stále postrádá zákon povolující nevládní organizace. Nulové právní ukotvení svobody slova se projevilo na-

Druhý muž saúdskoarabské politické hierarchie: korunní princ Sultán (na snímku vpravo). Ho New, Globe Media/Reuters

příklad i v tom, že organizace *Reporters Without Borders* za rok 2010 přiřkla Saúdské Arábii 157. příčku ze 178 zemí světa na indexu svobody slova. Stejná organizace také Saúdskou Arábii zařadila na seznam „nepřátel internetu" a krále Abdalláha na seznam 40 světových „predátorů svobody tisku", tedy vysoce postavených postav útočících na novináře.

Justice

Další oblastí reformního úsilí byla justice, do níž Abdalláh hodlal vnést více transparentnosti. Obyvatelé Saúdské Arábie si – co se soudnictví týče – tradičně stěžují na mnoho nedostatků – trápí je nejednotnost právního systému, nespravedlivá přelíčení, zaujatost soudců. Ani v tomto ohledu král Abdalláh nepřinesl žádné dalekosáhlé změny – často se jednalo pouze o přejmenování starších institucí novými jmény. Navíc mnoho případů z poslední doby stále svědčí o tom, že oblast soudnictví funguje podle starého vzoru. To se projevilo i na soudním procesu, který vyvrcholil v roce 2009, se stovkami osob podezřelých ze sérií výbuchů v letech 2003 až 2004. Mnoho z těchto podezřelých bylo dlouhá léta zadržováno bez obvinění a nebyl jim umožněn obhájce.

Náboženská tolerance

Pokud jde o náboženskou toleranci, byly Abdalláhovy snahy zaměřeny hlavně mimo Saúdskou Arábii – v království samém ale jeho proklamace žádné plody nepřinesly. Vláda tak, stejně jako v předcházejících desetiletích, i nadále systematicky diskriminuje svou šiitskou menšinu tvořící 5–10 procent populace. Navíc svoboda náboženství není ani zaručena, natož uznána zákonem; v praxi je naopak přísně omezována. Abdalláhovy snahy v oblasti lidských práv se pak navíc obloukem vyhnuly další problematice, a sice právům námezdních dělníků ze zahraničí. Jejich

přesný počet v zemi není znám, jedná se ale o více než 6 milionů lidí. Osudy mnohých Bangladéšanů, Thajců, Filipínců a dalších tak dodnes zůstávají pohnuté – mnozí z nich jsou bez větší pozornosti Západu za nejrůznější „přestupky" popravováni nebo v zemi drženi násilím.

Ekonomika

Co se týče ekonomické reformy, pak ve státě, který je i nadále rentiérským, vytvoření funkční podnikatelské třídy stále stojí v cestě tradiční klientelismus. Saúdský soukromý sektor, který ve skutečnosti není příliš soukromý, zůstal i za vlády krále Abdalláha příznačným rysem saúdské politické ekonomie. Přesto se zdá, že právě na oblast ekonomiky se chtě nechtě bude muset zaměřit i budoucí král, ať už jím bude kdokoli. Saúdská ekonomika totiž čelí mnoha potížím. Stále čeká na svou diverzifikaci a potřebuje přilákat investory, aby byla schopna pojmout čím dál početnější mladou populaci (hovoříme o zemi, v níž lidé pod 30 let tvoří 60 procent populace). Rovněž je jisté, že Saúdská Arábie nebude schopna překonat propast mezi svou populací a ekonomickým růstem, aniž by donutila své občany pracovat více a za méně peněz.

Co přinese zítřek?

Jak už bylo řečeno, slabinou Abdalláhova úsilí je jeho slabé institucionální ukotvení. Nikdo také neví, v co mají reformní kroky vyústit. Ve skutečnosti se tak spíše než o reformy jedná o snahu přeměnit některé stávající poměry v království. Navíc ve vzduchu stále visí otázka ohledně toho, co se stane s těmito pokusy po skončení Abdalláhovy vlády. Nástupnictví po Abdalláhovi (86 let) je poměrně jasné: současným korunním princem je Sultán (85 let) a po něm na mocenském žebříčku stojí vzhledem k věku pravděpodobnější kandidát na příštího krále, princ Nájif (76). Oba posledně jmenovaní ovšem nejsou známi právě jako přívrženci reforem. A pokud další nástupci na trůn nebudou odhodláni pokračovat v podobném duchu, bude se na Abdalláhovu éru vzpomínat jako na závan svěžejšího větru, ale to je tak všechno.

Ondřej Beránek je vedoucí Centra pro studium Blízkého východu na Metropolitní univerzitě v Praze. beranek@mup.cz

Pákistán:

Přežije pákistánská vláda?

Pavel Kotrbáček

Již výsledky všeobecných voleb z února 2008 daly najevo, že složení nové funkční vlády nebude nikterak jednoduché. Po dlouhých jednáních se však podařilo dojednat spolupráci dvou nejsilnějších stran, jimž dalo rozložení sil v Národním shromáždění jasnou většinu. Během tří let vlády došlo k mnoha krizím, které oslabily Pákistán především dovnitř. V posledních několika týdnech se Pákistán potýká s největší vládní krizí od doby konání voleb.

Současná pákistánská vláda vedená *Pákistánskou lidovou stranou* (PPP) stojí u moci již téměř tři roky. Během této doby se země ocitla v několika vládních krizích, které však vláda ustála a v pozměněných podobách vládne dodnes. Základem původní vlády se stalo spojenectví vítězné PPP s jejím úhlavním nepřítelem – *Pákistánskou muslimskou ligou Naváz* (PML-N). Zprvu nereálné spojení bylo vedeno touhou po svržení prezidenta Parvíze Mušarafa, který byl ztělesněním zla předchozího režimu. Koaliční smlouva podepsaná v Murree ale neměla dlouhého trvání, neboť neshody uvnitř koalice ohledně společného postupu v otázkách dosazení sesazených soudců z listopadu 2007 a odvolání prezidenta Mušarafa přivedly zemi k první vážné politické krizi. PML-N opustila vládní řady ještě v létě téhož roku s prohlášením, že se stane konstruktivní opozicí, která bude vládu i nadále podporovat. Ministerský předseda Jusuf Ráza Gilání se fakticky mohl opřít o podporu zbývajících vládních stran, a to převážně menších náboženských a regionálních uskupení.

Islámští radikálové stále ohrožují zemi

Prezident Mušaraf podlehl politickému nátlaku svých odpůrců, vzdal se své funkce a opustil zemi. Vládnoucí politická elita tento krok považovala za velký úspěch a den odstoupení prezidenta se stal pro mnohé dnem budování nového Pákistánu, jenž se vydal na krkolomnou cestu demokratizace. Do prezidentského úřadu byl nově zvolen představitel PPP – Ásif Alí Zardárí – manžel zavražděné Bénázir Bhuttové, který byl však velice nepopulární, neboť byl spojován s korupčními skandály 90. let minulého století. Nelze proto hovořit o správném nastartování demokratizační cesty. Vláda se po tomto úspěchu ocitla v nelehké situaci, neboť země byla ohrožována zevnitř a její stabilita narušována útoky islámských radikálů. Pozornost vlá-

dy a celé politické elity na narovnání křivd minulosti dala čas a prostor muslimským radikálům, kteří se rekrutují hlavně z oblastí hraničících s Afghánistánem. Změna politických priorit přinesla oslabení boje proti terorismu. Pákistánská vláda zaspala, což způsobilo rychlý postup islámských bojovníků směrem k Islámábádu. Radikálům se podařilo ovládnout údolí Svát a okres Buner, jež leží necelých sto kilometrů od metropole země. Vláda řešící demokratizaci, minulost, sociální a ekonomické problémy se rozhodla s ozbrojenci domluvit a podepsala tajnou dohodu, v níž se fakticky vzdala své kontroly nad obsazenými oblastmi. Znění smlouvy se stalo předmětem polemik a ostrých reakcí nejen uvnitř země, ale i ze zahraničí. Tlak byl tak velký, že vládě nezbylo nic jiného než po dohodě s armádním velením zahájit mohutnou vojenskou ofenzivu, která však způsobila obrovskou humanitární katastrofu, neboť vyhnala z domovů více než dva miliony obyvatel. Armádě se podařilo ozbrojence vytlačit, ale cena byla vysoká. Mezitím byli obyvatelé země vystavováni každodenním pumovým útokům, při nichž umíraly desítky civilistů. Vláda se snaží občany přesvědčit o nastartování demokratického procesu, ale současně lze na jejím přístupu k muslimským radikálům pozorovat, že tento živel nebere dostatečně vážně jako sílu, která demokratizaci Pákistánu ohrožuje.

Začátek roku 2011 ukázal, jak je situace v této jihoasijské zemi komplikovaná a že vláda má před sebou celou řadu nelehkých úkolů, které nemají jednoduché řešení. Politická krize byla na čas zažehnána, ale jelikož se další volby mají konat až v roce 2013, mohou se někteří političtí aktéři domnívat, že se jedná o příliš dlouho dobu. Svržení vlády a předčasné volby, i když se o nich při této krizi nehovořilo, nemusejí být pouze fikcí, neboť v minulosti žádná pákistánská vláda nedokázala svůj mandát udržet celé volební období.

Dopady finanční krize

Boj s ozbrojenci zemi vyčerpává nejen fyzicky, ale především finančně, přestože Pákistán získává miliardy dolarů od americké vlády na boj s terorismem. Bohužel se velká část finančních prostředků ztratí kvůli všeobecně rozšířené korupci. Pákistán silně postihla i celosvětová finanční krize, která se plně rozvinula na konci roku 2008. Země patřila mezi první žadatele o finanční půjčky u Mezinárodního měnového fondu (MMF). Humanitární katastrofu v podobě dvou milionů vnitřně přesídlených osob v letošním roce ještě umocnily rozsáhlé povodně. Pod vodou se ocitly oblasti od severozápadu až po Paňdžáb a Sindh. Záplavy způsobily značné materiální škody a ztráty na úrodě. Řešení této živelní pohromy si vyžádalo čerpání dalších prostředků ze státního rozpočtu, což tak ještě více prohloubilo hospodářskou krizi v zemi. Pákistán se ocitl pod diktátem ekonomů MMF a byl nucen činit škrty a prosazovat strukturální reformy. Stabilita Pákistánu byla podkopávána ze všech stran.

Situace vlády proto nebyla příliš záviděníhodná. Ministerský předseda se rozhodl posílit pozici vlády v Národním shromáždění uzavřením dohody o vládní spolupráci s *Nacionalistickým lidovým hnutím* (MQM), které má silné postavení v ekonomickém centru země – v Karáčí. Vztah mezi PPP a MQM byl vždy problematický, neboť se obě politická uskupení navzájem považují za odvěké rivaly, kteří bojují o pozice v provincii Sindh, již obě považují za svou domovskou. Výzva k připojení se MQM k federální vládě představovala ve vzájemných vztazích zlom. Současně lze dobře pozorovat, jak je PPP a vláda pod jejím vedením v zoufalé situaci. Změna postoje k MQM je patrná i v chování Spojených států amerických, neboť ty ještě před pár lety považovaly MQM za poloteroristickou organizaci a jakákoli komunikace s ní byla zakázána.

Poté, co se podařilo vytlačit islámské bojovníky ze Svátu a Buneru, se mohla vláda opět soustředit na vnitřní problémy země, a to především na slíbený demokratizační proces. Jeho první vlaštovkou se stalo odvolání prezidenta Mušarafa, dosazení některých odvolaných soudců a v roce 2010 úspěšná dohoda na ústavních změnách. Schválením 18. dodatku ústavy přišel prezident země o pravomoc kdykoliv odvolat ministerského předsedu a vypsat všeobecné volby. Provincie byly posíleny na úkor centra, byla zaručena nezávislost soudní moci, funkce náčelníka generálního štábu podřízena prezidentovi a potvrzeny základní občanské svobody. Pro tyto změny se v zemi našla podpora napříč politickým spektrem. Ihned se začalo pracovat na dalším ústavním dodatku, kterým by byly změněny ty části ústavy, které se zabývají soudní mocí a které by ještě více posílily její nezávislost na výkonné složce moci.

V okamžiku, kdy se vláda v Islámábádu rozhodla přijmout finanční pomoc MMF, zavázala se plnit doporučení a požadavky expertů této instituce, neboť na nich bylo závislé vyplácení požadovaných půjček. Neuspokojivý stav státního rozpočtu (schodek rozpočtu se pohybuje mezi šesti až sedmi procenty HDP) přiměl vládu na podzim roku 2010 přijít s návrhem zákona o změně daňové soustavy. Zákon měl vylepšit příjmy státního rozpočtu a omezit šedou ekonomiku, která se na celkovém HDP země podílí velkou částí. Hlavní změnou se mělo stát zavedení daně z přidané hodnoty ve výši 15 procent, což vyvolalo v celé společnosti vlnu odporu, jelikož obyvatelé Pákistánu změny chápali pouze jako další zvyšování cen zboží a služeb a za vším viděli nepřátelství MMF,

USA a EU vůči jejich zemi. Opozice se postavila proti předloženému návrhu, což podpořili i někteří členové vlády, přestože ministerský předseda Gilání při předložení návrhu v Národním shromáždění tvrdil, že návrh má podporu celé vlády a všech čtyř provincií. Většina politické scény vládu za daňovou reformu podrobila ostré kritice, již ještě umocnilo vládní nařízení o zvýšení cen pohonných hmot v celé zemi. Otázka schválení nové daňové soustavy vyvolala vážnou vládní krizi.

Na začátku prosince 2010 ohlásila odchod z vlády menší náboženská strana – *Shromáždění islámských duchovních* (JUI-F), když její předáci obvinili ministerského předsedu z korupce, vládu z nekompetentnosti a odsoudili samotnou daňovou reformu i zvyšování cen benzínu. I když se jedná o menší politický subjekt, pro vládu byli klíčoví její senátoři, neboť vláda v této komoře nedisponovala dostatečnou většinou. Návrh daňové reformy vyvolal tak velký odpor, že vláda přistoupila k jeho stažení z Národního shromáždění. Reakce MMF na sebe nedala dlouho čekat a fond ohlásil pozastavení finanční pomoci Islámábádu. Rozpadu vlády ale již nic nedokázalo zabránit, poněvadž stažení svých ministrů a odchod do opozice na začátku tohoto roku ohlásili nejvyšší představitelé MQM. Vláda se dostala do svízelné situace, neboť ztratila většinu v parlamentu. Ministerský předseda přesto ohlásil, že vláda pokračuje dále a že se pokusí své bývalé koaliční partnery přesvědčit o další spolupráci. Do této situace se zapojil i vůdce nejsilnější opoziční strany PML-N Naváz Šarív, jenž oznámil, že jeho strana již nebude vládu podporovat. Politické elity rozehrály hru o přežití nejen vlády, ale celého Pákistánu, protože jakákoli destabilizace této klíčové země v boji proti terorismu by jen posílila islámské radikály.

První lednový týden nového roku strávil Jusuf Ráza Gilání vyjednáváním podpory pro své setrvání v čele federálního kabinetu. V okamžiku, kdy by bylo vyvoláno hlasování o nedůvěře vládě, by bylo zcela jasné, že by nezískala na svou stranu dostatečný počet poslanců. Gilání se rozhodl v tíživé situaci oslovit *Pákistánskou muslimskou ligu – Quaid* (PML-Q), která v době vlády generála Parvíze Mušarafa představovala politickou základnu jeho vlády. Podmínky PML-Q byly jasné – odvolat daňovou reformu, zrušit zdražení pohonných hmot a zmírnit zákon o rouhání. Nejvyšší vedení strany však o několik dní později rozhodlo, že se na vládním projektu podílet nebude. Nejistota ministerského předsedy se prohlubovala. Ustavičná Giláního jednání s politickými subjekty země nakonec přinesla své ovoce, když přesvědčil představitele MQM o návratu k vládnímu projektu. MQM se rozhodla vrátit do řad vládních poslanců, ale prozatím odmítla vyslat své zástupce do federální vlády.

Na pozadí těchto událostí žil Pákistán aférou Aasii Bibiové, která se měla dle nařčení dopustit rouhání, za což jí soud vyměřil trest smrti oběšením. Případ vyvolal pozornost nejen v Pákistánu, ale také v zahraničí. Lidskoprávní organizace zákon označily za přežitek. Proti rozsudku se odsouzená odvolala a nyní čeká na vyjádření odvolacího soudu v paňdžábském Láhauru. Zákon současně napadly i některé politické strany, především představitelé PPP, ale také PML-Q. Jedním z hlasitých odpůrců zákona o rouhání byl i guvernér provincie Paňdžáb Salman Tasír (PPP), kterého jeho liberální postoje k postavení žen a nemuslimů stály život. Tento významný politik byl zastřelen na islámábádském tržišti vlastní osobní stráží. Po Bénázir Bhuttové se jednalo po dlouhé době o tak vysoce postaveného pákistánského politika, na něhož byl spáchán atentát. Někteří ulamové dokonce vyzvali obyvatele, aby se za zemřelého nemodlili, neboť svými názory podrýval zákony vlastní země a nechápal mínění národa.

Další nelehký rok pro Pákistán

Začátek roku 2011 ukázal, jak je situace v této jihoasijské zemi komplikovaná a že vláda má před sebou celou řadu nelehkých úkolů, které nemají jednoduché řešení. Politická krize byla na čas zažehnána, ale jelikož se další volby mají konat až v roce 2013, mohou se někteří političtí aktéři domnívat, že se jedná o příliš dlouho dobu. Svržení vlády a předčasné volby, i když se o nich při této krizi nehovořilo, nemusejí být pouze fikcí, neboť v minulosti žádná pákistánská vláda nedokázala svůj mandát udržet celé volební období. Je pravda, že Pákistán je zvyklý na předčasné volby, ale ty byly v minulosti vždy vyvolány díky aplikaci ústavního článku, který prezidentovi umožňoval odvolat ministerského předsedu a vypsat volby nové. Po ústavní revizi z minulého roku již prezident těmito pravomocemi nedisponuje. Jedinou cestou je možnost, že by současný ministerský předseda požádal prezidenta o vypsání nových voleb. Jelikož Jusuf Ráza Gilání deklaruje své odhodlání provést vládu celým funkčním obdobím, je tato možnost velice nepravděpodobná. Gilání pro udržení své pozice udělal naprosto vše, a dokonce překročil i letité spory se subjekty, se kterými by ho ještě před pár měsíci ani nenapadlo vyjednávat o účasti na vládě. Naskýtá se otázka, zda by se měla v takto složité době, v jaké se Pákistán ocitá, politická reprezentace zabývat myšlenkami o uspořádání nových voleb, protože by to jen odvracelo pozornost od témat, která mají mnohem větší vážnost.

Finanční situace země je katastrofální, státní příjmy jsou z velké míry závislé na půjčkách ze zahraničí, které však budou zastaveny, pokud vláda nepřistoupí na podmínky MMF a svých dalších věřitelů. Obnova nebo kosmetická obměna daňové reformy proto bude nezbytností, se kterou se bude muset vláda vypořádat a zlepšit svou komunikaci se širokou veřejností. Obyvatelé země jsou vystaveni vzrůstající nezaměstnanosti, růstu cen zboží a služeb, nejistotě a strachu o vlastní bezpečnost. Čím více bude politická elita země rozhádaná a slabá, tím větší sílu budou mít islámští radikálové na veřejné mínění Největším problém však zůstává, kde začít. Nejvyšší představitelé nemají už ani dostatek síly reagovat na vytrvalé vzdušné nálety bezpilotních letadel USA na svrchované území Pákistánu. Pákistán představuje pro boj s terorismem neustále klíčovou zemi, avšak mnoho problémů odvádí islámábádskou vládu od této priority Západu.

Pavel Kotrbáček vystudoval politologii na Filozofické fakultě Západočeské univerzity v Plzni.
Kotrbacek.Pavel@seznam.cz

Renesance iluzí

Zdeněk Müller

Zápis francouzské gastronomie do seznamu nemateriálního světového kulturního dědictví UNESCO v říjnu 2010 nevyvážil roztrpčení Francouzů z penzijní reformy. Stávky, protesty a blokády nedonutily vládu ustoupit. Rezignuje francouzský občan, anebo si schová revanš na příští volby v roce 2012? Popularita prezidenta Sarkozyho, zvoleného před více než třemi lety s aureolou reformátora, klesla na historické minimum. Věří mu jen každý pátý občan. Proč tolik nechuti?

Rčení, že ryba páchne od hlavy, nezná národní hranice. Prezident a jeho vládní tým se ocitli na ráně jako první. Ze setrvačnost? Ne tak docela. Politická elita může zpytovat svědomí. Nedokázala předejít aférám. Jejich dopad je všude stejný. Občanské znechucení politickou praxí. Seriálem na pokračování s ničivým dopadem na důvěryhodnost vlády se staly podezřelé kontakty Erika Woertha, bývalého ministra práce a ministra financí, s Liliane Bettencourtovou, miliardářkou s významným podílem ve firmě L'Oréal. Prezident a jeho pohledná manželka Carla se nestřídmě objevovali ve společnosti velkých jmen francouzského průmyslu a světa médií. Sarkozy jako „kmotr" francouzských zbohatlíků? Roz-

Nová vůdkyně pravicově extremistické francouzské Národní fronty Marine Le Penová. Stephane Mahe, Globe Media/Reuters

zlobená veřejnost ráda uvěří. A novináři neopomenou položit otázku, kde jsou hesla transparentnost a zájmy běžných občanů. Nemával s nimi současný nájemce Elysejského paláce, když šlo o nejvyšší mocenské křeslo ve státě?

Francie zůstává zemí rovnostářství a redistribuce. Souzeno alespoň podle některých jevů. Stávková zbraň přežívá, i když komplikuje život. V představách boje proti „těm nahoře“, proti bohatým a lhostejným k osudům malých a bezejmenných, má stále smysl. Špatná pověst ulpívá na slovech tržní ekonomika, podnikatel, zaměstnavatel. Je podnikatelská federace MEDEF baštou nepřátel pracujících a jsou její řeči o sociálním smíru jen povídačkou pro hlupáky? Nemálo místních tomu věří. Ostatně, mezi francouzskými intelektuály není bílou vránou ten, kdo vynalézá novou antikapitalistickou ideologii.

Odbory zápasí se dvěma zly. Slabou organizovaností (8 procent ve veřejném sektoru, 5 procent v soukromém sektoru) a soupeřením bezpočtu profesních sdružení. Dvě hlavní centrály, tj. CGT, původně komunistická, a CFDT, blízká socialistům, jsou vystaveny tlaku menších a radikálnějších odborových seskupení. Aby neztratily tvář, musejí se jim přizpůsobovat. Naposledy se nechaly vtáhnout, byť zjevně proti své vůli, do stávky degradující postupně v pouliční vandalství. Své slovo neztrácejí mladí radikální levičáci. Objevili útočiště v organizacích na způsob odborů, které na školách zakládají politizující studenti.

Vyčkávání a pasivita nejsou řešením, dalo se číst za poslední roky z každého Sarkozyho gesta, nezřídka překotného. Dnes je občanská neochota následovat prezidentův příklad ve svém zenitu. Nohy prezidentovi podráží ekonomická a finanční krize. Leč nejen ona. Hlasy typu „nikoli více práce, ale spravedlivé dělení profitu“ sílí.

Vyčkávání a pasivita nejsou řešením, dalo se číst za poslední roky z každého Sarkozyho gesta, nezřídka překotného. Dnes je občanská neochota následovat prezidentův příklad ve svém zenitu. Nohy prezidentovi podráží ekonomická a finanční krize. Leč nejen ona. Hlasy typu „nikoli více práce, ale spravedlivé dělení profitu“ sílí. Ožívá kouzlo státní regulace a jsou slyšet sirény sociální a hospodářské ochrany. A populární fotbalista Eric Cantona volá: „Vyberme naráz všechny naše úspory z bank, a tak je zruinujme!“ Kdo z této nálady nakloněné renesanci starých iluzí vytěží? Radikálové zleva, sdružení v Nové antikapitalistické straně, nebo krajně pravicová Front national, reprezentovaná dnes tváří velmi schopné Le Penovy dcery Mariny? Oba krajní póly mají jedno společné. Nejsou zdaleka odepsány.

5. 12. 2010

Zdeněk Müller je odborným zaměřením historik, pracuje jako publicista a žije ve Francii. zd.muller@wanadoo.fr

Prezident s vrabcem v hrsti

Vilém Řehák

Vězeň autoritářského režimu, exilový lídr, vůdce parlamentní opozice, prezident a v posledních týdnech skoro až štvanec mezinárodního společenství, které za vítěze dlouho očekávaných podzimních voleb na Pobřeží slonoviny považuje jeho rivala. Kdo vlastně je muž, který stál v uplynulé dekádě v čele své válkou rozvrácené země?

Laurent Koudou Gbagbo se narodil 31. května 1945 na západě země, má doktorát z historie z pařížské univerzity. Již od studentských let aktivně vystupuje proti vládě jedné strany prezidenta Félixe Houphouëta-Boignyho a spoluorganizuje studentskou protivládní demonstraci, v letech 1971–73 je za podvratnou činnost na univerzitě uvězněn. Za devět let se dostává do střetu s vládou podruhé. Zákaz jeho veřejné přednášky ústí v protestní studentský pochod proti porušování akademických svobod, následný policejní zásah vyvolá stávku učitelů proti režimu. Vláda dočasně uzavírá univerzitu, ruší nepohodlné stavovské organizace, probíhá zatýkání. Gbagbo utíká do francouzského exilu, kde zakládá Lidovou frontu Pobřeží slonoviny (FPI) a její vznik zdůvodňuje ve své známé knize *Demokratická alternativa pro Pobřeží slonoviny*. Jeho pozice neformálního lídra opozice je nyní již nezpochybnitelná.

V roce 1988 se vrací zpět, snad v předtuše *třetí vlny demokratizace*, která zachvátila Afriku a i v jeho vlasti ukončila dosavadní mocenský monopol

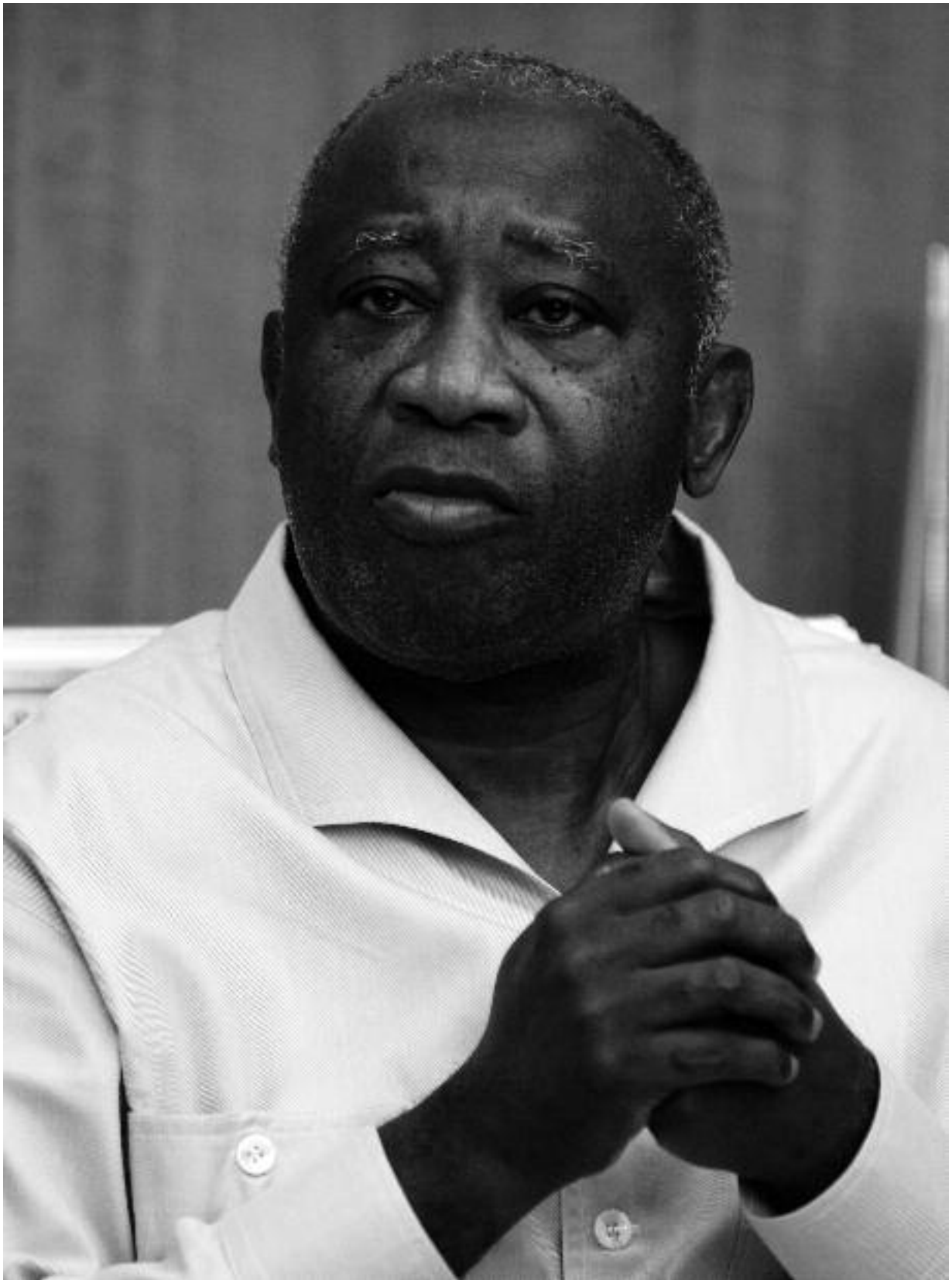

Laurent Gbagbo Thierry Gouegnon, Globe Media/Reuters

Demokratické strany. Boigny si však i ve vysokém věku a přes hlubokou ekonomickou krizi udržuje auru hrdiny osvobozeneckého boje a Gbagbo ve volbách získává jen 18 procent hlasů. Z pozice lídra parlamentní opozice je nadále hlasitým kritikem přetrvávajících autoritářských tendencí vlády, včetně neustálých zásahů vlády do univerzitní autonomie. Patří k hlavním tvářím studentských protestních pochodů, což vede k jeho dalšímu zatčení a krátkému uvěznění.

Po smrti Boignyho v prosinci 1993 se jeho nástupce Henri Konan Bédié snaží za každou cenu upevnit svou mocenskou pozici. Jeho trumfovým esem se stává nový volební řád, který znamená omezení aktivního a pasivního volebního práva a výrazné zpřísnění podmínek pro účast menších stran. Gbagbo opět stojí v čele protestního hnutí, vyzývá k aktivnímu bojkotu voleb a sám se prezidentských voleb neúčastní.

Vánoční převrat roku 1999

Zásadní obrat v jeho politické kariéře přichází po vánočním převratu v roce 1999, který je namířen jak vůči politicky dominantnímu etniku Baulé, tak proti muslimům ze severu. Gbagbo se stává ministrem školství v přechodné vládě a jako jediný z čelných politiků 90. let může kandidovat v prezidentských volbách. Jejich vítězem se prohlašuje vůdce vojenské vlády generál

Robert Gueï, ale pod tlakem lidových demonstrací se uchyluje do ústraní a novým prezidentem se stává skutečný vítěz voleb Gbagbo. Záhy se mění jeho politická rétorika: doposud ústavu a volební zákon kritizoval jako diskriminační, nyní na jejich základě staví svou legitimitu a odmítá návrh na uspořádání nových, spravedlivějších voleb. Pro polovinu země zbavené volebního práva se tak stává jen pokračovatelem dosavadní diskriminační politiky, nikoli nadějí na změnu. Jeho FPI ztrácí půdu pod nohama, prohrává krajské a komunální volby a v září 2002 ozbrojenci ze severu útočí na hlavní město.

Armáda útok odrazí, ale v následné krátké občanské válce se Gbagbo drží ve funkci jen díky zásahu francouzských a regionálních jednotek. V následných mírových jednáních dochází k omezení jeho pravomocí ve prospěch předsedy nové *vlády národní jednoty*. Mírová dohoda však končí v troskách. Rebelové odmítají odzbrojení, dokud neproběhnou politické reformy. Vláda pro změnu odmítá provést politické reformy, dokud rebelové neodzbrojí. Výsledkem je nepřekonatelný rozpor, který ústí ve faktické rozdělení země na rebely ovládaný sever, vládou ovládaný jih a nárazníkové pásmo uprostřed. Ale oběma stranám, zdá se, tato situace vyhovuje a zvláště Gbagbo úspěšně manévruje mírovým procesem ku prospěchu svému. Taktika zdržovat mu vychází celých pět, kdy jsou z důvodu špatné bezpečnostní situace rok co rok volby odkládány a Gbagbův mandát prodlužován. Vláda nad půlkou země byla vrabcem v hrsti, zatímco nové volby velmi nejistým holubem na střeše.

Mírová dohoda o rozdělení moci (prezident z jihu, premiér ze severu) je dočasným vítězstvím i pro Gbagba, nevede však k tomu hlavnímu: vyřadit z voleb hlavního rivala. Respektovaný a uznávaný ekonom a bývalý premiér Alassane Ouattara oznamuje svou kandidaturu a Gbagbo proto volí jinou strategii: způsobit rozkol v řadách Demokratické strany, aby její kandidát vypadl již v prvním kole a jeho příznivci dali hlas jemu. První část se mu splnila, druhá polovina ovšem již ne, více hlasů získává Ouattara. Gbagbo ovšem neponechává nic náhodě, Ústavní rada na základě údajných volebních podvodů anuluje volby v některých okrscích a vítězem voleb vyhlašuje Gbagba, který vzápětí skládá navzdory protestům mezinárodního společenství a hrozící izolaci země prezidentskou přísahu.

Vilém Řehák je afrikanista a politolog (FF UK, FSV UK). vilem.rehak@seznam.cz

Diplomacie v praxi

Juergen Kleiner: Diplomatic Practice. Between Tradition and Innovation.

New Jersey – London – Singapore – Beijing – Shanghai – Hong Kong – Taipei – Chennai: World Scientific 2010, 480 stran. ISBN 13 978-981-4271-24-0, 10 981-4271-24-1.

Ač oblast studia diplomacie již dnes není výsadní doménou diplomatů z povolání, přesto jejich poznatky a názory tvoří stále početnou plejádu diplomatické literatury a řada z nich je předávala úspěšně i na akademické půdě. Mezi ně se řadí i Jürgen Kleiner, bývalý německý diplomat (velvyslanec v Jižní Koreji, Nigérii a Pákistánu) a nyní emeritní profesor na univerzitě v Bostonu.

Práce má ve svém celku standardní strukturu, ač na rozdíl od jiných publikací tohoto druhu jinak uspořádanou a vnitřně strukturovanou. Je rozdělena do celkem dvaceti kapitol. První se zabývá významem a úlohou diplomacie. Nejdříve je objasněn vztah mezi zahraniční politikou a diplomacií. Druhá kapitola je věnována funkcím a úkolům ministerstva zahraničních věcí a zahraniční službě.

Další část knihy je rozčleněna v podstatě na dva celky. První postihuje rovinu bilaterální diplomacie. Třetí kapitola rozebírá funkce, úkoly a formy činnosti rezidentních diplomatů, čtvrtá kapitola pak potíže s působením diplomatů v hostitelské zemi. Pátá kapitola je věnována rozboru a formám diplomatických vztahů. Podstatná část publikace (šestá až jedenáctá kapitola) rozebírá problematiku diplomatických misí, konkrétně jejich funkční strukturu, diplomatické výsady a imunity, písemnosti a způsoby technické komunikace misí. Zvlášť (osmá kapitola) je věnována pozornost problematice diplomatického azylu. Desátá kapitola samostatně vyčleňuje zvláštní mise. Je uvozena problematikou summitů, v angličtině vyjádřenou pro češtinu obtížně přeložitelným termínem *Summitry*. Dvanáctá a třináctá kapitola se věnují konzulárním stykům. Jsou rozebrány funkce a úkoly konzulátů, jejich místo v diplomacii, druhy konzulů a konzulární výsady a imunity.

Druhý celek postihuje rovinu multilaterální diplomacie. Čtrnáctá kapitola se zabývá problematikou multilaterálních konferencí, patnáctá pak vztahem a problematikou mezinárodních organizací a diplomacie, kam je též řazena parlamentní diplomacie. Na to navazují kapitoly věnované funkcím, struktuře a činnosti stálých misí, mezinárodním sekretariátům a jejich úředníkům a externím misím mezinárodních vládních organizací.

Zajímavé jsou poslední dvě kapitoly týkající se problematiky mezinárodních smluv a diplomatických metod.

Výklad jednotlivých partií není suchým a nezáživným přehledem problematiky, je doprovázen řadou konkrétních ilustrativních příkladů, což publikaci velmi oživuje. Kniha je též vybavena pečlivě zpracovaným poznámkovým aparátem a bohatou a aktuální bibliografií.

Máme-li na závěr stručně danou publikaci zhodnotit, nutno konstatovat, že je psána s erudicí zkušeného diplomata, který nezůstal u strnulého a tradičního výkladu problematiky, ale postihuje i inovační trendy, které činí diplomacii přes celou řadu nových komunikačních technologií i přesto – nebo právě proto – nepostradatelnou i v období globalizace. Publikace tak úspěšně spojuje praktickou rovinu problematiky s nejnovějšími teoretickými přístupy a metodami. V tomto smyslu je tak i výzvou českému odbornému prostředí, které zejména v rovině teoretické reflexe diplomacie teprve nabírá dech.

Zdeněk Veselý

Zdeněk Veselý je profesorem mezinárodních vztahů na VŠE v Praze a na Vysoké škole mezinárodních a veřejných vztahů Praha. zdenek.vesely@gmail.com

Po málem padesáti letech života prožitého ve střední Evropě je mi jasné, že ze všech Slovanů mám nejraději Rakušáky. Jan Zábrana

Mezinárodněpolitické poštovné

Než byl dobyt Saigon a než vznikla Vietnamská socialistická republika (2. 7. 1976), předcházela tomu více než desetiletá válka (1964–1975), válka ve Vietnamu nebo také, z vietnamského pohledu, „americká válka“. Na území jižního Vietnamu (Vietnamské republiky) působila již od roku 1961 Národní fronta osvobození Jižního Vietnamu (známá spíše jako Việt-Cộng, česky Vietkong), která od poloviny šedesátých let kontrolovala převážnou část území a na konci této dekády vytvořila Prozatímní revoluční vládu Vietnamské republiky. Tehdejší státy takzvané socialistické soustavy její legitimitu uznaly. Revoluční vláda vydávala vlastní poštovní známky, jejichž „náměty“ jsou na první pohled jasné; jedním z nich je boj proti americkému agresorovi. Zkratku M. T. D. T. G. P., případně pouze část (D. T. G. P), je třeba číst MẶT-TRẬN DÂN-TỘC GIAI-PHONG (Národní fronta osvobození), po roce 1970 se začal používat název Republika Jižní Vietnam.

Ach ta poezie

(...)
Náš kousek světa nabitý je silou
Kterou už nikdy nikdo nezničí
Nejméne Marshall se svou kamarilou
Jíž Voronov dal žlázy opičí

My máme také v rukách automaty!
A vítězíme jimi!
Na šachtách!
A dělníci –
to je náš
standard zlatý
Národní poklad – ve všech továrnách!
(...)

E. F. Burian
Atomový mír (Československý spisovatel, Praha 1950)

Emil František Burian (1904–1959) je spíše znám jako režisér a dramaturg, zakladatel avantgardního politického divadla D 34. Po válce se zapojil do politického života a na začátku 50. let byl představitelem kulturní nomenklatury. Jeho vliv na moderní české divadlo je neoddiskutovatelný. Burian však byl i nepřehlédnutelným básníkem, jeho básnickou knihu *Atomový mír* tvoří jedna velká báseň, která je jakýmsi propagandistickým „zpěvem“ o mezinárodní politice předcházejících cca dvaceti let (1930–1950). Z hlediska formy je to dokonalé zvládnutí Majakovského stylu, a na rozdíl od neumětelství většiny tehdejších ideologických pěvců jsou Burianovy verše zajímavé i použitými výrazovými prostředky. Vysvětlení aluze na odmítnutý (nejprve však přijatý) Marshallův plán a opičí žlázy: Lékař Sergej Voronov byl ruský emigrant v Paříži, o kterém se psalo, že ve 20. letech nabízel za 5000 dolarů starším mužům transplantaci opičích varlat, aby nalezli svou mužnou sílu (tato informace se dostala i do krásné literatury a stala se základem pro různé mystifikační legendy). Nicméně nejspíše tentýž Voronov v roce 1936 provedl jako jeden z prvních transplantaci lidské ledviny.

Homo politicus podotýká...

Perspektivně se rozvíjející plán využít vlaštovky obecné (Hirundo rustica) jako představitele paradiplomacie v zemích, kde přezimuje (Republika Kongo, Středoafrická republika, Zambie), byl zastaven poté, co byl na počátku ledna 2011 v Saúdské Arábii zatčen sup bělohlavý pro špionáž ve prospěch Izraele; sup měl na sobě vysílačku GPS telavivské univerzity. Představa, že by naše chlévy a stáje mohly přijít o svůj symbol a my všichni o tohoto posla jara z důvodu nějakého nedorozumění...

Ach, raději nemyslet!...